

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

Bakalářská práce

Výuka dějepisu na základních a středních školách v
českých zemích do roku 1945 ve světle učebnic

(Teaching of history in Elementary Schools and Secondary Schools in the Czech
lands since 1945 in the light of the textbooks)

Autorka: Martina Strnadová

Vedoucí práce: Mgr. Dušan Foltýn

Praha 2012

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně s pomocí uvedených pramenů, literatury a dalších informačních zdrojů.

V Praze dne 18. června 2012

.....

Podpis

Poděkování

Mé poděkování patří Národnímu pedagogickému muzeu Jana Amose Komenského v Praze za poskytnutí nezbytných materiálů, které mi pomáhaly při napsání této práce. Zvláště musím poděkovat Mgr. Magdaleně Šustové, která mi poskytla potřebné informace a rady. Zároveň bych chtěla poděkovat vedoucímu bakalářské práce Mgr. Dušanu Foltýnovi za podnětné a cenné připomínky, které mi ochotně poskytl při zpracování této práce.

Abstrakt

Bakalářská práce má za cíl uceleně zmapovat vývoj výuky dějepisu na základních a středních školách v českých zemích s ohledem na historicko-politický vývoj od 16. století, tedy od doby působení jezuitského řádu, až do roku 1945. První kapitola přibližuje výuku dějepisu od poloviny 16. století do roku 1774. Další část pojednává o vyučování dějin po tereziánských reformách až do roku 1918. Třetí kapitola se věnuje vyučování dějepisu v době první republiky. Poslední kapitola je zaměřena na výuku dějin během nacistické okupace. V této práci je přiblížena výuka dějepisu na základě studia vybraných dějepisných učebnic.

Klíčová slova: 1556 - 1945, dějepisné učebnice, metodické příručky, školní reformy, výuka dějepisu

Abstract

The focus of this Bachelor's dissertation is to analyze the advances of teaching history in Elementary and Secondary Schools in the Czech lands with regard to the historical and political development from the 16th century, the time of Jesuitical, till 1945. The first chapter depicts the teaching of history from mid-16th century till 1774. The following chapter describes the teaching of history after Teresian reforms till 1918. The third chapter is dedicated to the teaching of history during the period of the First Czechoslovak Republic. The final chapter concentrates on the teaching of history during the Nazi Germany's occupation. This dissertation analyzes the teaching of history based on the research of select history text-books.

Keywords: 1556 -1945, history text-books, educational reform, teaching of history

OBSAH

Úvod.....	7
1. Výuka dějepisu od pol. 16. století do roku 1774.....	11
1.1 Tovaryšstvo Ježíšovo	11
1.1.1 Jezuitská pedagogika	12
1.1.2 Jezuité a výuka dějepisu s přihlédnutím k vybraným učebnicím ...	14
1.1.2.1 Rudimenta historica-3.díl	15
1.1.2.2 Rudimenta historica-4.díl	16
1.1.2.3 Přílohy učebnic	17
1.2 Piaristé	18
1.2.1 Piaristická pedagogika.....	19
1.2.2 Piaristé a výuka dějepisu s přihlédnutím k vybrané učebnici.....	19
1.2.2.1 Compendium historiae.....	19
1.2.2.2 Přílohy učebnice	21
1.3 Porovnání a zhodnocení vybraných jezuitských a piaristických učebnic dějepisu	21
2 Výuka dějepisu v letech 1774-1918	24
2.1 Proměny vývoje výuky dějepisu s přihlédnutím ke školským reformám a k vybraným používaným učebnicím	24
2.1.1 Aleš Pařízek a učebnice dějepisu.....	31
2.1.1.1 Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger.....	33
2.1.1.2 Přílohy učebnice	34
2.1.1.3 Zhodnocení učebnice Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger	34
2.1.2 Čítanky a jejich autoři.....	35
2.1.2.1 Jan Lepař.....	35

2.1.2.2	Josef Sokol.....	36
2.1.2.3	Charakteristika čítanek	37
2.1.3	Charakteristika Gindelyho učebnic dějepisu	39
2.1.4	Porovnání a zhodnocení vybraných čítanek a Gindelyho učebnic ..	40
3	Výuka dějepisu v letech 1918-1938	41
3.1	<i>Proměny vývoje výuky dějepisu s přihlédnutím k politické situaci po roce 1918 a k vybraným používaným učebnicím</i>	41
3.1.1	Eduarch Štorch a jeho snaha o reformu výuky dějepisu	45
3.1.1.1	Pracovní učebnice dějepisu	47
3.1.1.2	Zhodnocení učebnice	48
3.1.2	Učební pomůcky	48
4	Výuka dějepisu v letech 1938-1945	49
4.1	<i>Učební kniha Stručné dějiny Říše a její zhodnocení</i>	52
4.2	<i>Vzpomínky na vyučování dějepisu</i>	54
	Závěr	57
	Seznam pramenů a literatury	60
	Seznam příloh	65
	Přílohy	67

Úvod

Vzhledem k tomu, že studuji na pedagogické fakultě obor dějepis a společenské vědy a v budoucnosti bych tyto předměty ráda vyučovala, pokládám si často otázky, jak žákům zprostředkovat historii poutavým způsobem a zároveň jak v nich probudit zájem o minulé dějiny. Dějepis je podle mého názoru jeden z nejideologičtějších předmětů, a proto mě zajímá, jak probíhala výuka dějin v minulosti a kdy se dějepis konstituoval jako skutečný učební předmět. Samotnou historií vyučování dějepisu jsem se proto rozhodla zabývat hlouběji a následně jsem tuto problematiku zvolila jako téma své bakalářské práce.

Hlavním cílem mé bakalářské práce je uceleně zmapovat vývoj výuky dějepisu s ohledem na historicko-politickou situaci od 16. století, tedy od doby působení jezuitského řádu, až do roku 1945. V této práci budu popisovat a porovnávat vybrané učebnice, které sloužily k výuce dějin na základních a středních školách. Zaměřím se především na díla, která se hojně používala pro výuku dějin v našem prostředí, a budu tyto učební knihy zkoumat z hlediska obsahové stránky. Na konci každé kapitoly se pokusím vybrané učebnice zhodnotit.

Jelikož literatura k tomuto tématu není příliš početná a k dispozici jsou pouze stručné publikace a vývoj vyučování dějepisu nebyl ještě podrobně a uceleně zpracován, má tato práce sloužit jako hlubší a souhrnné vypracování problematiky vyučování dějin s přihlédnutím k používaným učebnicím.

V této práci si budu klást otázky: Jak se vyučovaly dějiny v minulosti? Jak se proměňovala výuka dějepisu v závislosti na politické situaci? Jaké učebnice se používaly během vyučování dějepisu a jak tyto učebnice byly koncipovány?

Materiály ke zmapování výuky dějepisu jsem získala především v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze a v Národní knihovně. Hlavními prameny pro tuto práci jsou vybrané učebnice a metodické příručky.

Jak jsem již uvedla výše, toto téma není příliš zpracováno. Prakticky jedinou publikací zabývající se vývojem vyučováním dějepisu je *Stalo se v Zemi české: Jak se vyučoval dějepis*¹ od Magdalény Šustové. Kniha mi poskytla přehledné a ucelené

¹Šustová, Magdalena. *Stalo se v zemi české: Jak se vyučoval dějepis*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2009.

údaje o tom, jak se vyvíjela výuka dějepisu v českých zemích od 16. století a zároveň mi pomohla ve vyhledávání dalších pramenů a literatury.

Rovněž je třeba zmínit metodickou knihu pro výuku dějepisu s názvem *Základy didaktiky dějepisu*,² která mi také poskytla informace o vývoji vyučování dějepisu. Avšak obsah této knihy je ovlivněn dobou svého vzniku, a proto je třeba k ní přistupovat opatrně.

Kromě těchto knih existuje ještě jedna publikace zabývající se výukou dějepisu, je vydána též pedagogickým muzeem a nazývá se *Dějiny ve škole: Škola v dějinách*.³

Práci rozdělím na čtyři kapitoly: výuka dějepisu od poloviny 16. století do roku 1774, výuka dějepisu v letech 1774-1918, výuka dějepisu v letech 1918-1938, výuka dějepisu v letech 1938-1945.

V první kapitole se budu zabývat vyučováním dějin v období před vládou Marie Terezie, to znamená obdobím, kdy v českých zemích působili aktivně jezuité a piaristé a jejich preferovaným oborem se stalo právě školství. Zvláště se budu věnovat vybraným dějepisným učebním knihám obou řádů. Jelikož se oba řády zaměřovaly v českých zemích zejména na gymnaziální vzdělávání, popíšu učebnice určená pro gymnázia. Kromě toho tyto řády stručně charakterizuji a nastíním jejich pedagogickou činnost.

Základní přehled o působení jezuitů a piaristů v českých zemích poskytuje *Encyklopedie českých klášterů*⁴ a především knihy *Tovaryšstvo Ježíšovo*⁵ od Ivany Čornejové a *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*.⁶ Materiály pro tuto část práce tvoří učební knihy. Tyto knihy jsou přístupné v Národní knihovně a v Pedagogickém muzeu Jana Amose Komenského v Praze. Ve sbírkách Národní knihovny je navíc k dispozici několik jezuitských učebnic, konkrétně se zaměřím

²Janovský, Julius aj. *Základy didaktiky dějepisu: učebnice pro studium oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů na filozofických a pedagogických fakultách*. 1. vyd. Praha: SPN, 1984.

³Tato kniha byla vydána k příležitosti konference o výuce dějepisu a obsahuje různé příspěvky o dějepisu jako učebním předmětu od řady přednášejících. Knihu uspořádala Magdalena Šustová. Šustová, Magdalena, ed. *Dějiny ve škole: Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2010.

⁴Vlček, Pavel; Sommer, Petr; Foltýn, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. 1. vyd. Praha: Libri, 1997.

⁵Čornejová, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta, 1995.

⁶Zemek, Metoděj; Bombera, Jan; Filip, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza: Scholae Piae, 1992.

na svazek, který obsahuje ucelený soubor všech šesti dílů. Pedagogické muzeum mi poskytlo k hlubšímu studiu třetí a čtvrtý díl této šestidílné jezuitské učebnice. Piaristickou učebnici mají rovněž uloženou v archivu Pedagogického muzea.

V druhé kapitole se budu zabývat proměnami vývoje výuky dějepisu v období po tereziánských reformách a zvláště svou pozornost budu soustředit na období 19. století. Mým cílem bude nastínit vyučování dějepisu s ohledem na politickou situaci. Rovněž se budu snažit přiblížit dějepisné vyučování v této době prostřednictvím učebních knih, které se nejčastěji používaly na základních a středních školách.

Jako prameny pro tuto kapitolu mi posloužily tyto učební knihy: *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes*,⁷ od Aleše Pařízka⁸ vydanou poprvé roku 1781 a rovněž jsem měla možnost studovat tzv. čítanky⁹ od autorů Jana Lepaře, Josefa Sokola a Jana Šťastného a také jsem zkoumala dějepisné učební knihy¹⁰ od Antonína Gindelyho.

Další část práce bude pojednávat obecně o vyučování dějepisu za první republiky se zaměřením na učební knihy od Eduarda Štorcha a Karla Čondla *Pracovní učebnice dějepisu*.¹¹ Zároveň se budu krátce věnovat metodickým publikacím, které v době předmnichovské republiky často vycházely.

Jak probíhala výuka dějepisu v době nacistické okupace a jak se výuka dějepisu změnila, popíši v poslední kapitole. Rovněž nastíním prostřednictvím vzpomínek jedné učitelky dějepisu, jak někteří učitelé učili dějiny svým způsobem a snažili se žákům zprostředkovat historii objektivně.

Na konci práce budu přidávat přílohovou část. Přílohy budou z větší části obsahovat ofoceně vybrané dějepisné učebnice. Pro lepší představu o tom, jak byly učebnice koncipovány a jak vypadal dějepisný výklad, přidám do příloh hlavně

⁷Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes*, 1781.

⁸Pařízkovy učebnice jsou také uloženy v archivu pedagogického muzea.

⁹Lepař, J.; Sokol, J.; Šťastný, J. *Čítanka pro školy obecné: (vydání v osmi dílech). Díl I. - VIII.* Praha: c. k. školní knihosklad, 1878-1904.

¹⁰Gindely, Antonín. *Učebnice dějepisu pro školy měšťanské. I- III. díl.* Praha: Nákladem F. Tempského, 1888-1895.

¹¹Štorch Eduard ;Čondl, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu. Díl I. – III.* Praha 1936-1937.

ukázky z těchto učebnic. Dále přiložím prostřednictvím tabulek přehled hodinových dotací dějepisu za první republiky.

1 Výuka dějepisu od pol. 16. století do roku 1774

V první kapitole své práce se zaměřím na vyučování dějepisu v období od poloviny 16. století do roku 1773. Konkrétněji na dobu, kdy ovlivňovaly vzdělávání v českých zemích dva církevní řády, jezuité a piaristé. Tyto řády mezi své studijní plány zařadily i vyučování dějin, a proto jsem se rozhodla, že je zahrnu do této práce.

Jelikož se oba řády pohybovaly ve školské oblasti delší dobu, je pro tuto práci nezbytné, abych nejprve krátce tyto řády charakterizovala a zároveň se zaměřila na jejich pedagogickou činnost.

Stěžejní část této kapitoly budu věnovat dějepisným učebním knihám obou řádů. Jelikož se tyto řády zaměřovaly v českých zemích zejména na gymnaziální vzdělávání, popíšu vybrané učebnice určená pro gymnázia. Na učební knihy se nejprve zaměřím z hlediska formální a obsahové stránky a následně se pokusím je porovnat a zhodnotit.

1.1 Tovaryšstvo Ježíšovo

Tovaryšstvo Ježíšovo neboli jezuité¹² je řeholní řád římskokatolické církve, který založil Ignác z Loyoly¹³ roku 1534 v Paříži. O šest let později potvrdil tento řád papež. Jezuité se postupně rozšířili po celé Evropě a svůj zájem od počátku soustředili na misijní a pastorační činnost. V rámci misií působili zejména na evropském kontinentě, ale nemalou roli sehráli i na misiích v zámoří. Kromě toho jezuité učili na školách a zaměřovali se na oblast vědy a vzdělávání. Jejich působení v oboru pedagogickém bylo velmi přínosné. Samotný řád byl vnímán především jako protireformační společenstvo a jeho vliv můžeme shledat i při šíření barokní kultury po celé Evropě.¹⁴

Do Českých zemí přišli jezuité v roce 1556 na pozvání tehdejšího panovníka

¹²Latinsky *Societas Jesu*. Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri 1997. s. 124.

¹³Ignác z Loyoly (1491-1556), původně španělský šlechtic a voják. Během své vojenské dráhy se však těžce zranil. V době rekonvalescence se začal hlouběji zajímat o víru a obrátil svůj zájem k četbě náboženských knih. Rovněž se začal vzdělávat a rozhodl se pro studia v Paříži, kde se seznámil s budoucími spoluzakladateli Tovaryšstva Ježíšova. Zasloužil se o vznik jezuitského řádu a zároveň působil jako vedoucí osobnost jezuitů a jako generál řádu. Čornejová, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. Praha: Mladá fronta 1995.

¹⁴Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 124.

Ferdinanda I. Řád se poměrně záhy rozšířil po celé zemi a jezuité působili jak v Čechách, tak i na Moravě. Hlavní centra jezuitské činnosti byla v Praze a v Olomouci.¹⁵ Řád se v českých zemích rovněž jako v celé Evropě věnoval misijní a pastorační činnosti a zejména se jeho pozornost ubírala ke školství.¹⁶

1.1.1 Jezuitská pedagogika

Školství bylo preferovaným oborem jezuitů a jezuitská pedagogika byla zpočátku velmi úspěšná.¹⁷ „Jezuité se dokonce stali prvním církevním řádem, jenž přijal za jeden ze svých prvořadých úkolů výchovu a vzdělávání mládeže.“¹⁸

V českých zemích měli jezuité rozhodující vliv ve školské oblasti až v pobělohorském období. Většina jezuitských domů byla založena teprve během třicetileté války. Z toho vyplývá, že jezuité v této době významně formovali a ovlivňovali podobu zdejších společenských elit.¹⁹

V rámci školství byly hlavní sférou jezuitského zájmu především vyšší stupně škol, gymnázia a univerzity. Důležité je zmínit, že jezuitské školství bylo bezplatné, avšak nebylo určeno všem. Zpočátku mohli na jezuitských školách studovat i nekatolíci, to se však změnilo roku 1618.²⁰

Základy jezuitské pedagogiky stanovil už samotný zakladatel, sv. Ignác, avšak důkladnější návody jak vyučovat a vychovávat mládež se nacházely ve studijním řádu, *Ratio studiorum atque Institutiones scholasticae Societatis Iesu*,²¹ který pověřené osoby tvořily několik desetiletí, a nakonec byl tento řád vydán roku 1599.²²

¹⁵Kromě těchto jezuitských center probíhala jezuitská činnost například v Brně, v Jičíně, v Kutné Hoře, v Klatovech anebo v Uherském Hradišti. Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 125.

¹⁶Čornejová 1995, s. 60-61.

¹⁷Čornejová 1995, s. 61.

¹⁸Uvádí Ivana Čornejová během své přednášky na téma: Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. Příspěvek byl přednesen na přednášce v Klatovech při příležitosti konference Barokní jezuitské Klatovy, dne 25. dubna 2009.

¹⁹Bobková-Valentová, Kateřina. *Jezuitské gymnázium počátku 18. století*. In: Barokní jezuitské Klatovy: sborník textů ze sympozia v Klatovech 27. - 29. dubna 2007. Klatovy: Klatovské katakomby 2007. s. 100.

²⁰Čornejová 1995, s. 60-66.

²¹Tento řád obsahuje různá nařízení, organizační struktury škol a kromě toho definuje cíle, formy a způsoby výuky. Předpisy obsažené v řádu sloužily zároveň jako školní osnovy a pedagogické příručky pro učitele. Bobková – Valentová 2007, s. 102.

²²Čornejová 1995, s. 60-66.

Jezuité sice nepřišli s vlastním pedagogickým systémem a ani nevytvořili žádný převratný přístup ke vzdělávání, ale uspěli se svými výukovými metodami a obsahem vyučování, kterému dodali pevný řád. Tovaryšstvo Ježíšovo se ve výuce inspirovalo osvědčenými zdroji²³ a většinou přetvářelo tyto zdroje ke svému obrazu, takže se nejedná o eklektickou pedagogiku.²⁴

„Jezuitské pedagogické postupy byly utříděné a velmi přehledné, od snazšího učiva ke složitějšímu. Učitelé vyžadovali od žáků aktivitu, pasivita se netolerovala.“²⁵

Na jezuitských gymnáziích se žáci učili hlavně jazyky. Velký důraz se kladl především na latinu,²⁶ která byla potřeba pro studium na univerzitách. V latinském jazyce museli studenti být schopni číst, psát, ale i diskutovat. Umět tento jazyk se považovalo za základ, jelikož veškeré učební pomůcky pro vyučování byly psány v latinském jazyce. Kromě latiny se soustředila pozornost na výuku řečtiny. Avšak gymnaziální znalost řečtiny byla na rozdíl od latiny mnohem menší. Oba tyto jazyky byly vyučovány prostřednictvím četby antických klasických autorů.²⁷

Vedle jazykového vzdělávání se jezuité soustředili i na výuku matematiky a náboženství. Do výuky byl také jako učební předmět zahrnut dějepis. Ve školství dávali jezuité větší důraz na předměty humanitní než přírodovědné.²⁸

Kromě výchovy ducha hrála důležitou roli také tělesná cvičení, kterých se studenti účastnili. Jednalo se většinou o procházky a různé druhy her, aby se vyplnil čas určený k odpočinku. Je nutné říci, že cílem jezuitského školství bylo nejen vzdělávání a výchova, ale zvláště šíření katolické víry.²⁹

²³Jezuitský školský systém byl ovlivněn dílem římského filosofa a rétora Quintiliana a italskými humanisty (Sadoleta, Vittorin da Feltre). Kromě toho se jezuité inspirovali v pracích protestantských myslitelů, jako byli Melanchton anebo Jan Sturm. Další kdo ovlivnil jezuitský školský systém, byl Juan Luis Vives, který byl autorem vzdělávacího systému a vycházel z antických vzorů (Aristoteles, Plutarchos, Platón, Cicero a učení církevních otců). Čornejová 1995, s. 61.

²⁴Čornejová 1995, s. 61.

²⁵Uvádí Ivana Čornejová během své přednášky na téma: Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. Příspěvek byl přednesen na přednášce v Klatovech při příležitosti konference Barokní jezuitské Klatovy, dne 25. dubna 2009.

²⁶Výuka latiny a i jiných jazyků většinou probíhala jako pouhé diktování a následné opakování. Posledních patnáct minut po přednášce se věnovalo studentským dotazům. Čornejová 1995, s. 64.

²⁷Čornejová 1995, s. 64-73. a Bobková – Valentová 2007, s. 104.

²⁸Tamtéž.

²⁹Tamtéž.

1.1.2 Jezuité a výuka dějepisu s přihlédnutím k vybraným učebnicím

Jezuitský řád zařadil do své výuky také výklad dějin.³⁰ Ze zachovaných materiálů je zřejmé, že se vyžadoval od studujících přehled v historii církevní i světské.

Studenti se však věnovali historii hlavně ve vyšších třídách gymnázií. Během vyučování dějepisu se vycházelo stejně jako u výuky jazyků z četby antických autorů. Kromě toho, že se studenti učili především historická fakta, měli také možnost osvojit si stylistické dovednosti pro psaní historických prací.³¹

Jezuitská dějepisná učebnice, kterou jsem měla možnost studovat, je nazvaná latinsky jako *Rudimenta historica*. Učebnice je šestidílná a je určena pro výuku na gymnáziích v českých zemích. Je zjevné, že nepostradatelnou roli ve výuce hrála církevní historie, což dokládají zachované učebnice, kde se samostatně biblické dějepravě a historii církve věnují celkem dva díly a kromě těchto jmenovaných učebnic vykládají stručně církevní dějiny i ostatní díly.

Již z latinského názvu prvního dílu učebnice, *Historiae biblicae*,³² je patrné její téma. Výklad tohoto dílu je zaměřen na biblické příběhy. Zatímco starověké dějiny jsou vyloženy v druhém díle jezuitské učebnice,³³ tak třetí díl³⁴ zahrnuje dějiny římské říše od období vlády Konstantina Velikého až po nástup Karla VI. Ve čtvrtém díle³⁵ je věnována hlavní pozornost dějinám Svaté říše římské a zároveň jsou v tomto díle zpracovány dějiny ostatních evropských států a stručně jsou popsány i dějiny na asijském, americkém a africkém kontinentu. Zeměpisný výklad je tématem pátého dílu.³⁶ Je zjevné, že geografie, stejně jako historie, hrála důležitou roli při vzdělávání a tyto předměty se navzájem doplňovaly. Navíc jezuité jako misionáři potřebovali při svých cestách především geografické znalosti.

³⁰Ve sbírkách Národní knihovny je k dispozici v oddělení rukopisů a starých tisků několik jezuitských učebnic, které se využívaly ve výuce dějepisu. Konkrétně jsem se zaměřila na svazek, který obsahoval šestidílnou učebnici. Ostatní učebnice byly stejné, ale nebyly ucelené v jednom souboru a byly vydány jiný rok. Pedagogické muzeum vlastní třetí a čtvrtý díl této šestidílné učebnice.

³¹Valentová-Bobková 2007, s. 104.

³²*Rudimenta historica*, opusculum I, *Historiae biblicae*, 1729.

³³*Rudimenta historica*, opusculum II, De 4.praecipuis Monarchiis, 1729.

³⁴*Rudimenta historica*, opusculum III, *Continuatio Monarchiae Romanae*, 1730.

³⁵*Rudimenta historica*, opusculum IV, De Regnis, aliisque Orbis Provinciis, 1738.

³⁶*Rudimenta geographica*, opusculum V, 1730.

Poslední, šestý díl,³⁷ se věnuje církevní historii. Počáteční kapitoly tohoto dílu se zabývají v chronologickém přehledu jednotlivými papeži. Výklad je zaměřen na jejich život a působení v papežském úřadu. Další kapitoly se věnují šíření víry, stavu církve a jednotlivým koncilům anebo církevním rituálům. Jedna z kapitol se zaměřuje i na svatořečené. Pochopitelně jezuité v této učebnici píší také o kacířství. Tématu hereze je věnována celkem jedna kapitola.

Každý díl učebnice je koncipován podobným způsobem. Na začátku každé učebnice je obsah a předmluva. Učební knihy jsou strukturovány do několika kapitol a poskytují docela podrobné seznámení s dějinami na evropském kontinentu i mimo něj. Samotný výklad je psaný formou otázek a odpovědí.

Tento způsob struktury výkladu nasvědčuje tomu, že výuka probíhala jako memorování. Z předem daných otázek a odpovědí je zřejmé, že se kladl důraz na určitá tvrzení a tento způsob výkladu neumožnil o probíraném tématu více přemýšlet a hledat v dějinách souvislosti.

Učebnice obsahují přílohy v podobě chronologických tabulek a přehledů, což svědčí o tom, že se nejednalo pouze o knihy vykládající historii, ale zcela jistě o učebnice, které mají za cíl probíranou látku studentovi shrnout například v podobě zmiňovaných tabulek.

V této práci se budu podrobněji zabývat třetím a čtvrtým dílem jezuitské učebnice, jelikož tyto díly se nejvíce věnují samotné dějepisné látce a zahrnují i důkladný výklad dějin českých zemí. Učební knihy se rovněž zaměřují na jednotlivé panovníky a s nimi spojené stěžejní události. Oba díly mají asi 160 stran.

1.1.2.1 Rudimenta historica-3.díl

Dějiny římské říše od vlády Konstantina Velikého po Karla VI. jsou tématem, kterému se věnuje třetí díl jezuitské učební knihy. Tato kniha je členěna na čtyři části. Výklad první části začíná obdobím vlády Konstantina Velikého a končí rozpadem římského impéria. Ve druhé části jsou vyloženy dějiny východořímské říše od pátého do osmého století. Výklad třetí části se pohybuje v období od vlády Karla Velikého po nástup Rudolfa Habsburského, jedná se tedy o

³⁷*Rudimenta historica*, opusculum VI, Epitomen Historiae Ecclesiasticae complectens, 1731.

období od počátku devátého do poloviny 13. století. Poslední, čtvrtá část, vykládá dějiny říše římské až do vlády Karla VI.

S ohledem na české dějiny je velká pozornost v tomto díle věnována lucemburské dynastii. Konkrétně se vyskytuje ve čtvrté kapitole charakteristika vlád Karla IV. a jeho synů Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Právě v části věnované Václavu IV. se jedna z otázek ptá i na osobu sv. Jana Nepomuckého.³⁸ V souvislosti s vládou Zikmunda Lucemburského se výklad zaměřuje i na osobu Jana Husa a jeho žáka Jeronýma Pražského. Oba jsou nazváni kacíři. Hned na to jsou zmíněny husitské války, které jsou označeny jako ohavné zločiny. V této části se objevuje i jméno Jana Žižky jako husitského vojevůdce, avšak více o této osobě řečeno není. Zdá se mi, že na obsahu této části výkladu je asi nejvíce zjevné, kdo je autorem učebnic a kdo je používal za cílem vzdělávání mládeže.

1.1.2.2 Rudimenta historica-4.díl

Čtvrtý díl učebnice, který jsem měla možnost zkoumat, se věnuje především dějinám Germánie. Zároveň jsou na několika stránkách popsány dějiny ostatních evropských států, a jelikož jezuité často podnikali misie i na jiné kontinenty, tak jsou tu stručně zmíněny i dějiny států asijských, afrických a amerických. Stejně jako v předchozí učebnici, i v této je dějepisná látka rozvržena do čtyř částí. První část, nazvaná *De Germania*,³⁹ vykládá německé dějiny a zabývá se konkrétně nejstaršími dějinami, moderními dějinami a také věnuje pozornost jednotlivým regionům říše. V druhé části měli studenti možnost seznámit se i s jinými evropskými královstvími, které jsou v učebnici rozděleny pro účely výuky na země katolické a země ostatní, mezi které jsou zařazeny země jiných náboženství, například Anglie nebo Rusko. Z tohoto rozčlenění je viditelné, že víra hrála podstatnou roli nejen při samotné vyučovací hodině, ale i při tvorbě učebních knih. O evropských republikách jako byly Benátky anebo Janov pojednává stručně třetí část učebnice. Čtvrtá část učebnice směřuje svůj výklad k zemím mimoevropským. Je zjevné, že asijský kontinent byl pro jezuity známější, a tak mu věnují ve výkladu větší prostor než světadílům Ameriky a Afriky.

³⁸Viz níže srovnáno s piaristickým výkladem.

³⁹Germanie se rozkládala na území mezi řekami Rýnem a Vislou a Severním mořem a řekou Dunajem. V učebnici je Germánií míněno území Svaté říše římské osídlené německým národem. *Rudimenta historica*, opusculum IV, 1738

V této učebnici je jedna samostatná kapitola věnovaná samotným českým zemím. Výklad o českých dějinách je členěn do čtyř otázek a je sepsaný na čtyřech stránkách. První otázka se ptá, jakými národy byly Čechy osídleny a v odpovědi jsou zmíněni Bojové, Markomané a Slované. Druhá část se zaměřuje na období křtu knížete Bořivoje, na osoby Vladislava II. a Přemysla Otakara II. a zmiňuje se i o bitvě na Bílé hoře. V další části je výklad věnován českým knížatům a králům. Poslední část odpovídá na otázku, co je zajímavého na Českém království.⁴⁰

1.1.2.3 Přílohy učebnic

Oba díly učebnic doplňují chronologické tabulky, které jsou umístěny uprostřed. Tabulky obou zkoumaných svazků učebnic jsou uspořádané do sloupců, kde jsou zaznamenány jména panovníků, roky jejich nástupu na trůn, doba jejich vlády a u některých jmen se navíc objevují doplňující komentáře, které informují o zásadním kroku panovníka nebo významné události té doby. Například u sv. Václava je poznamenáno, že ho zabil jeho bratr Boleslav.⁴¹ Zatímco ve čtvrtém díle je tabulka sestavena podle vládců tehdejší Evropy v jednotlivých regionech, tak tabulka třetího dílu je členěna po jednotlivých staletích.

⁴⁰*Rudimenta historica, opusculum IV.* 1738, s. 31–35.

⁴¹*Rudimenta historica, opusculum IV,* De Regnis, aliisque Orbis Provinciis, 1738.

1.2 Piaristé

Piaristé, celým názvem *Řád chudých řeholních kleriků Matky Boží pobožných škol*,⁴² byli po jezuitech druhým největším řádem, který se soustředil na oblast školství. Zakladatelem řádu je sv. Josef Kalasánský.⁴³ Tento aragonský šlechtic založil na podzim roku 1597 na faře v jedné římské čtvrti bezplatnou školu určenou pro chudé děti a zároveň se svými společníky vedl pospolný život, a tak poměrně záhy vzniklo sdružení řeholních kleriků pobožných škol. Rok 1597 je tedy pokládán za dobu založení piaristického společenství. O deset let později piaristy uznal papež Pavel V. jako kongregaci a v roce 1621 byli potvrzeni tehdejšími papežem Řehořem XV. jako řeholní řád.⁴⁴

Již ze samotného vzniku řádu je patrné, jakou cestou se řád v budoucnosti vydá. Činnost řádu se od počátku soustřeďuje na pedagogickou oblast.⁴⁵

Na českém území působil řád od roku 1631. Piaristé přišli nejprve na Moravu a jejich prvním působištěm se stal Mikulov, kde zároveň došlo k prvnímu založení piaristické koleje mimo domovskou Itálii. Nemalou zásluhu na příchodu tohoto řádu do našich zemí měl kardinál František z Dietrichsteina⁴⁶. Mezi významné piaristy v českém prostředí patřil například Gelasius Dobner.⁴⁷

Kromě Moravy se piaristé postupně objevili i v Čechách. Vyjma již zmíněného Mikulova jsou nejvýznamnějšími místy jejich působení například Praha, Litomyšl anebo Kroměříž.⁴⁸

⁴²Latinsky Ordo Clericorum Regularium Pauperum Matris Dei Scholarum Piarum. Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 150.

⁴³Sv. Josef Kalasánský (1556/7-1648) byl španělský kněz a později zakladatel piaristického řádu. Pocházel z aragonského regionu a ze šlechtické rodiny. Studoval práva, teologii a filosofii. V roce 1583 byl vysvěcen na kněze. Jeho cesty ze Španělska směřovaly do Říma, kde se začal zajímat o chudé a zanedbané děti. Zemek, M., Bombera, J. a Filip, A. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza: Scholae Piae 1992.

⁴⁴Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 150.

⁴⁵Tamtéž

⁴⁶František z Dietrichsteina (1570 - 1636) pocházel z rakouského šlechtického rodu Dietrichsteinů. Během svého dětství byl vychováván pod dozorem jezuitů. V roce 1599 ho papež jmenoval kardinálem a zároveň od tohoto roku zastával funkci olomouckého biskupa. V době českého stavovského povstání stál na straně habsburského tábora. Po bitvě na Bílé hoře se stal moravským zemským gubernátorem. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1893. sv. 7. s. 504.

⁴⁷Gelasius Dobner (1719-1790) je považován za zakladatele českého dějepisu a historiografie. Byl nejvýznamnějším českým piaristou. Působil jako první rektor pražské piaristické koleje. Zemek, M., Bombera, J. a Filip, A. 1992, s. 246.

⁴⁸Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 150.

1.2.1 Piaristická pedagogika

Piaristický řád vznikl zejména pro účely pedagogické. Zakladatel řádu se inspiroval jezuitským školským systémem a v mnohém z něj i čerpal. Kritici jezuitského systému označovali piaristy jako pokrokový řád v oblasti školství a jezuité pro ně byli představiteli spíše zpátečnického způsobu vzdělávání. V hlavních znacích se však oba pedagogické systémy shodovaly a lišily se spíše z důvodu neobjektivního hodnocení.⁴⁹

Cílem řádu bylo poskytovat dostupnou a bezplatnou školu. Piaristé působili na všech stupních vzdělávání. Oba řády, piaristé i jezuité, působili na gymnáziích, avšak je nutné uvést, že zatímco jezuité měli monopol hlavně na školách vyšších, piaristé se zaměřovali i na výuku na školách nižšího typu a v oblasti školství byli otevřenější pro více žáků. V českých zemích se piaristé soustředili zejména na gymnázia. Na rozdíl od jezuitského školství, to piaristické fungovalo až do 20. století.⁵⁰

Učební osnovy s pevným základem si vytvořili piaristé teprve roku 1694.⁵¹

Stejně jako u jezuitů i na piaristických gymnáziích se vyučovala latina. Od konce 17. století piaristé vyučují i základy přírodopisné, zeměpisné a dějepisné.⁵²

Přínos piaristického školství shledávám především v tom, že se věnovali i základnímu vzdělávání a vzdělávat se mohl každý bez ohledu na vyznání nebo majetek.

1.2.2 Piaristé a výuka dějepisu s přihlédnutím k vybrané učebnici

1.2.2.1 Compendium historiae

Ve sbírkách Pedagogického muzea Jana Amose Komenského jsou dvě piaristické učebnice, podle kterých se vyučovaly dějiny na gymnáziích. Obě učební knihy jsou vydané roku 1767 a jsou skoro stejné. Pouze v jedné z nich jsou přidány skládací přílohy, které zobrazují astrolábus a mapu dvou zemských polokoulí.

⁴⁹Uvádí Ivana Čornejová během své přednášky na téma: Jezuitská pedagogika v dobovém kontextu vzdělávání. Příspěvek byl přednesen na přednášce v Klatovech při příležitosti konference Barokní jezuitské Klatovy, dne 25. dubna 2009.

⁵⁰Vlček P., Sommer, P., Foltýn, D. 1997, s. 150.

⁵¹Zemek, M., Bombera, J. a Filip, A. 1992, s. 100.

⁵²Zemek, M., Bombera, J. a Filip, A. 1992, s. 103-110.

Piaristická učebnice, nazvaná latinsky *Compendium historiae, tam sacrae quam profanae, geografie, et heraldicae*⁵³ se kromě výkladu dějin náboženských a světských, věnuje i zeměpisu a heraldice. Učebnice má celkem 317 stran a obsahuje převážně dějepisný výklad. Zeměpisné části je věnováno pouze asi 60 stránek. Heraldika je vyložena velmi stručně a jenom na třech stránkách.

Na začátku dějepisné učebnice je stejně jako u jezuitů předmluva a obsah, který však není u piaristů tak podrobný jako u jezuitů.

Dějepisná část výkladu je členěna na čtyři části. První část⁵⁴ se věnuje dějinám Starého zákona a obsahuje dvě kapitoly, které podávají informace o stvoření světa, potopě světa a narození Ježíše Krista. Druhá část⁵⁵ výkladu přináší žákům informace o starověkých dějinách, které jsou členěny do čtyř kapitol. První kapitola se věnuje první starověké říši, Asyrské říši, a druhá kapitola podává informace o Perské říši. Kapitola třetí směřuje pozornost k dějinám starověkého Řecka a poslední čtvrtá kapitola se věnuje římské říši. Právě čtvrtá kapitola je rozebrána v rámci druhé části nejpodrobněji a podává nejvíce informací. Velká pozornost je zaměřena zejména na období před založením římského císařství, kterému je věnován samotný výklad až ve čtvrté části. Třetí část⁵⁶ vykládá dějiny nového zákona a dějiny církevní. Poslední část dějepisného výkladu zahrnuje období od římského císařství do vlády panovníka Josefa II. Této části je také věnována značná pozornost.

Zeměpisná část výkladu je rozdělena dle jednotlivých kontinentů a zemí. První část⁵⁷ se věnuje charakteristice v té době známých světadílů, asijskému, africkému, americkému, evropskému a australskému, který nazývá země neznámá. Druhá část⁵⁸ zeměpisného výkladu se zaměřuje na jednotlivé části a regiony evropského kontinentu. Pozornost se zde věnuje i regionu českému, moravskému a slezskému. Každý evropský region je navíc podrobně popsán a to jak z hlediska správního, tak i náboženského.

⁵³*Compendium historiae*, 1767.

⁵⁴Latinsky *Historia Sacra Veteris Testamenti*.

⁵⁵Latinsky nazvaná *Compendium profanae historiae complectitur seu de quatuor monarchiis*.

⁵⁶Latinsky nazvaná *Historia Sacra Novi Testamenti seu Ecclesiastica*.

⁵⁷Latinsky nazvaná *De Asia, Africa, America, Europa, utraque item Terra incognita summarie quaedam*.

⁵⁸Latinsky nazvaná *De partibus Europae, eiusque Regionibus singillatim*.

1.2.2.2 Přílohy učebnice

Stejně jako u jezuitských učebnic je i u piaristů výklad dějin doplněn chronologickou tabulkou, která je uprostřed učebnice. Tabulka je rozčleněna do dvou sloupců a rozdělena na jednotlivá území, která se dále člení podle století a u každého území jsou vyjmenováni panovníci. Avšak jedná se pouze o chronologické seřazení panovníků. Zatímco u jezuitské učebnice je v tabulce uveden rok nástupu vlády panovníka a zároveň jeho doba vládnutí a popřípadě jsou u některých vládců uvedeny komentáře k jejich vládě, tak v piaristické učebnici jsou u jmen panovníků poznamenány maximálně významné události a doba a období vlády zcela chybí.

1.3 Porovnání a zhodnocení vybraných jezuitských a piaristických učebnic dějepisu

Vzhledem k tomu, že jsem ve zkoumaných učebnicích narazila na podobnosti, ale i odlišnosti v pojetí výkladu dějin, je v této části práce mým úkolem porovnat zkoumané učebnice a zhodnotit je.

Rozdíly jednotlivých učebnic jsou již stručně zpracovány v publikaci *Stalo se v zemi české: Jak se vyučoval dějepis* od Magdaleny Šustové. Pro tuto práci je však nezbytné na tyto rozdíly poukázat důkladněji a zároveň pojetí učebnic obou řádů pečlivěji porovnat.

Zatímco jezuitská učebnice je psána formou otázek a následných odpovědí, piaristé pojali učebnici pro výuku dějin jiným způsobem. Jednotlivé historické události a osobnosti popisovali souvislým textem. Důvod se pravděpodobně dá najít ve způsobu vyučování obou řádů. Magdaléna Šustová ve své publikaci⁵⁹ vysvětluje, proč jsou učebnice pojaty odlišně a uvádí, že „*obě učebnice svědčí o rozdílném zaměření obou řádů – zatímco žák jezuitského gymnázia znal alespoň důležité momenty národních dějin území téměř celého světa a můžeme předpokládat, že své znalosti mohl využít při misijních cestách; piaristé omezili podrobnější výklad „moderních“ dějin pouze na dějiny Říše římské národa německého a okolní státy,*

⁵⁹Šustová, Magdalena. *Stalo se v zemi české: Jak se vyučoval dějepis*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského, 2009.

kde působili.“⁶⁰

V obou učebnicích se poměrně důkladně popisuje vláda Karla IV. a jeho synů Václava IV. a Zikmunda Lucemburského. Jezuité se těmto osobám věnují podrobněji. Na čem se oba řády shodují, je především postava panovníka Václava IV.,⁶¹ kterého oba řády označují za zahálčivého člověka charakteristického leností a opilstvím. Doslova ho nazývají jako *Piger sive Ignavus*⁶² nebo *iners*⁶³, což lze volně přeložit jako líný.

Obě učebnice se zmiňují i o osobě sv. Jana Nepomuckého.⁶⁴ U obou řádů je celkem pochopitelné, že se jejich velmi oblíbeným světcem budou zabývat, avšak je důležité tento fakt zdůraznit. V jezuitské učebnici ve třetím díle, v části výkladu o panování Václava IV., je dokonce položena samostatná otázka, proč musel být Jan Nepomucký zabit. A hned na to následuje stručná odpověď o jeho osudu.

Z obsahu tehdejších učebnic je patrné, že u obou řádů se kladl velký důraz ve výuce dějin na období starověku, především na dějiny starověkého Řecka a Říma. Kromě toho studenti museli znát dobře církevní dějiny.

Pokud mám vybrané učebnice zhodnotit, tak u obou učebnic bych ocenila poměrně obsáhlý a zároveň důkladný výklad vybraných historických událostí, z nichž mnohé se dodnes vykládají jako stěžejní historické informace, které má každý žák znát. Kromě toho uvedený obsah na začátku učebnice a poté samotné

⁶⁰ Šustová 2009, s. 6.

⁶¹ Václav IV. (vládl v letech 1378-1419)-syn Karla IV., je jeden z nejrozporuplnějších panovníků české historie. Historici mu často vytýkají lenivost a lhostejnost k panovnickému úřadu. Příčiny jeho nezájmu o panovnické povinnosti je však třeba hledat již v době Václavova dětství. Na Václava byly kladeny již od malička vysoké nároky. Důvody kritiky lze hledat také v porovnávání s úspěchy jeho slavného otce. Václav IV. nevládnul v příznivém období a jeho vláda byla ovlivněna mezinárodní i vnitropolitickou situací. Výklady o Václavově osobě bývají často nepřesné. Čornej, Petr et al. *Dějiny zemí Koruny české. I., Od příchodu Slovanů do roku 1740*. Praha: Paseka 2003. s. 120.

⁶² *Rudimenta historica*, opusculum IV, 1738, s. 31–35.

⁶³ *Compendium historiae* 1767, s. 194. a *Rudimenta historica*, opusculum III, 1730. s. 113.

⁶⁴ Sv. Jan Nepomucký neboli Jan z Pomuku (1340/1350-1393) byl generální vikář a blízký spolupracovník arcibiskupa pražského, Jana z Jenštejna. V tuto dobu probíhaly mezi arcibiskupem a panovníkem neshody a roztržky, jejich spory vedly až k otevřenému boji. Spolupráce s arcibiskupem se Nepomuckému nevyplatila a stal se obětí politického zápasu. Kromě toho údajně odmítl prozradit králi Václavu IV. zpovědní tajemství jeho ženy. To vše vyvrcholilo v roce 1393, kdy dal Václav IV. Nepomuckého zajmout. Nepomucký byl vyslýchán a poté krutým způsobem umučen. Jeho tělo bylo nakonec svrženo z Karlova mostu do Vltavy. V období vrcholného baroka se rozvinul kult sv. Jana Nepomuckého, konkrétně od roku 1729, kdy byl Nepomucký svatořečen. Nepomuckého legenda se stala výrazným projevem katolického kultu, avšak procházela dlouhodobým vývojem a dodnes existuje několik možných výkladů o Janově umučení. Čornej 2003, s. 121 a s. 289. a Vlnas, Vít. *Jan Nepomucký : Česká legenda*. Praha : Mladá fronta 1993.

chronologické pojetí výkladu umožňuje žactvu lepší orientaci v samotných učebnicích. Kladně hodnotím také přílohy v podobě chronologických tabulek, které nejsou sice vypracovány nejlépe a jsou spíše pouhým shrnutím, ale vzhledem k době vzniku těchto učebních knih, tyto doplňky oceňuji. Slabší stránku shledávám u jezuitské učební knihy především z formálního hlediska. Forma otázek a odpovědí není podle mého názoru dobrým příkladem, jak pojmout výklad dějin. Navíc mi v učebnicích chybí podpůrný materiál v podobě ilustračních a mapových příloh. Piaristická učebnice sice není koncipována jako odpovědi na otázky, ale ani souvislý text nenaplnuje mou představu dobře pojaté dějepisné učebnice určené k výkladu dějin pro studenty gymnázií. U piaristické učebnice však musím vyzdvihnout mapovou přílohu, která u jezuitských učebnic dějepisu chybí.

Podstatný nedostatek výše popisovaných učebních knih shledávám především v ideologickém zpracování, což je však podmíněno dobou a pravděpodobně se tomu žádný z řádů nemohl ve výuce vyhnout. Na obranu zkoumaných učebnic chci uvést, že než jsem vybrané učebnice začala studovat, očekávala jsem výklad dějin více ovlivněný směřováním a orientací obou řádů, avšak po hlubším studiu jsem zjistila, že oba řády dokázaly celkem přehledně a stručně nastínit vývoj historie a to vzhledem k dané době podtrhuji a činnost řádů považuji za dobrý krok k tomu, jak žákům přiblížit minulost a jak zařadit výuku dějepisu do učebních osnov i v budoucnosti.

2 Výuka dějepisu v letech 1774-1918

V druhé kapitole je mým cílem přiblížit vyučování dějepisu z hlediska společensko - historického kontextu doby a v souvislosti se školskými reformami. Konkrétně se zaměřím na výuku dějin po tereziánských reformách a hlavně během 19. století. Důležitou část práce budou tvořit opět vybrané učební knihy, podle kterých se mládež dějepisně vzdělávala.

2.1 Proměny vývoje výuky dějepisu s přihlédnutím ke školským reformám a k vybraným používaným učebnicím

V červenci roku 1773 papež Kliment XV. zrušil jezuitský řád. Tímto rozhodnutím byl zároveň omezen vliv církve na vzdělávání a postupně docházelo k sekularizaci školství. V této době byly české země součástí Habsburské monarchie, což ovlivňovalo podobu českého školského systému. Významným mezníkem v dějinách českého školství je období vlády osvětlené panovnice Marie Terezie, která roku 1740 nastoupila na trůn a v průběhu svého působení provedla několik důležitých reforem, a právě školství patřilo ke stěžejní oblasti jejího zájmu. Datum 6. prosince 1774 se zapsalo do dějin, jako den, kdy byl vydán *Všeobecný školní řád*.⁶⁵ Tento řád prohlásil rakouské školství za součást státu a zároveň předepisoval všeobecnou vzdělávací povinnost. Řád se také věnoval problematice veřejného školství a rozeznával tři druhy základních škol. Existovaly takzvané školy triviální, hlavní a normální.⁶⁶

⁶⁵Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy v císařsko-královských dědičných zemích, původním názvem Allgemeine Schulordnung für die deutschen Normal-, Haupt- und Trivialschulen in sämtlichen Kaiserlich-Königlichen Erbländern. Tento řád připravil Johann Ignaz von Felbiger na žádost Marie Terezie. Štverák, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. Praha 1991. s. 66-67.

⁶⁶Školy triviální bývaly jednotřídní nebo dvoutřídní a zřizovaly se především v menších městech a na venkově, při farách anebo při filiálních kostelech. Vyučovalo se zde náboženství, čtení, psaní, počítání a také základy hospodaření. Existovaly české i německé triviální školy. V každém kraji se zřizovaly školy hlavní, většinou trojtřídní až čtyřtřídní. Na těchto školách se vyučovaly kromě náboženství, čtení, psaní, počítání i jiné předměty. Učily se základy latiny, zeměpisu, dějepisu, přírodopisu, geometrie, kreslení a základy hospodaření. V první třídě se děti učily v jazyce českém, další roky již jen v německém. Školy normální se zřizovaly v hlavních zemských městech a realizovala se v nich rozšířená výuka, která probíhala jen v německém jazyce. Štverák 1991, s. 68-69.

Všeobecný školní řád zařadil výuku dějepisu do osnov na hlavních a normálních školách, a rovněž zavedl spojené vyučování dějepisu a zeměpisu.⁶⁷

Výuku historie zavedl také nový studijní řád⁶⁸ pro gymnázia⁶⁹ z roku 1775. Výuka dějepisu probíhala společně s výukou zeměpisu a měla zároveň být výchovou občanskou. Výuce těchto předmětů byl vymezen značný prostor a učitelé jim věnovali nemalý počet hodin. Největší důraz byl kladen na období antiky, především na politickou faktografii. V posledním ročníku gymnázia se vyučovaly dějiny vlasti, tedy habsburské monarchie. Kromě toho vyučující vykládali žákům i biblickou dějepravu.⁷⁰

Jak postupovat nejen ve výuce dějepisu, zaváděla *Metodní kniha pro učitele německých škol císařsko-královských zemích*⁷¹ z roku 1775. Stejně jako o obecný školní řád, tak i o knihu metodní se zasloužil Johann Ignaz von Felbiger. V této metodní knize Felbiger píše o smyslu dějepisné výuky. Vedle toho popisuje, jak by měly vypadat dějepisné učebnice, a sám doporučuje, ať obsahují kratší články, které by se následně měly předčítat během vyučovací hodiny. Samotný výklad se má podle Felbigera zaměřovat na dějiny habsburské dynastie a vedle toho by učitelé měli žactvu vyložit národní dějiny a vést je tedy k zájmu o historii jejich vlasti. Felbiger označuje dějepis jako ideologický předmět, který má přispívat k výchově oddaného občana. Kromě toho v knize uvádí, že by žáci měli hledat inspiraci a vzory právě v historii, konkrétně v životopisech panovníků a jejich rodin anebo by si měli brát příklady z osobností různých zaměstnání a stavů, aby si poté snáze vybrali své budoucí povolání. Podle metodických pokynů, které Felbiger uvádí v knize metodní, byly sestaveny učebnice⁷² od Aleše Pařízka.⁷³

⁶⁷Teprve roku 1908 se zavedla na gymnáziích v Rakousko-Uhersku Marchetova reforma, která rozdělila dějepis a zeměpis na dva samostatné předměty. Janovský, Julius a kol. *Základy didaktiky dějepisu*. Praha 1984. s. 103. a Šustová 2009, s. 8.

⁶⁸Marie Terezie schválila v říjnu roku 1775 nový studijní řád pro latinské školy (gymnázia). Tento řád navrhli Matyáš Hess a Gratian Marx. Štverák 1991, s. 70.

⁶⁹Gymnázia neboli latinské školy měly pět tříd, z toho tři třídy gramatické a dvě třídy humanitní. V prvních dvou třídách se vyučovalo v německém jazyce, ve vyšších třídách probíhala výuka pouze v latině. Od roku 1781, po reformách Josefa II., se na gymnáziích učilo pouze v němčině. Pozdějšími úpravami byla gymnázia prodloužena na šest a později dokonce i osm let. Štverák 1991, s. 70.

⁷⁰Janovský 1984, s. 92.

⁷¹Původní název je *Methodenbuch für die Lehrer der deutschen Schulen in den kaiserlich-königlichen Erbländern*. Štverák 1991, s. 70.

⁷²Osobou Aleše Pařízka a jeho učebnicemi se budu zabývat níže.

⁷³Janovský 1984, s. 93.

Reformy Marie Terezie a následně jejího syna Josefa II. sice položily základy všeobecného vzdělávání, avšak pokrokovější změny v oblasti školství proběhly teprve v druhé polovině devatenáctého století. Do té doby došlo maximálně k novelizaci některých předpisů.⁷⁴

19. století je obdobím mnoha změn. Dochází k rozvoji vědy a to zejména věd přírodních. Vedle toho se také radikálně mění uspořádání společnosti. Jelikož pokrok v oblasti vědních oborů neustále roste, tak je stále více vyžadováno odborné vzdělání. Směřování vzdělávání je tedy pořád více určováno vývojem vědy. Kromě toho se v této době rozvíjí nacionalismus.⁷⁵

Změny zasáhly postupně i školskou oblast. Výukové metody a učebnice se značně proměnily a docházelo k jejich postupnému zkvalitňování. Zároveň se začalo upouštět od memorování a paměťového učení. Nebyl však kritizován pouhý způsob výuky, který požadoval učení se zpaměti, ale kritika se snesla i na velké množství učební látky a na vyučovací metody.⁷⁶

Období národního obrození a poté i doba předbřeznová výrazně ovlivnily výuku dějepisu, a tak se stále více věnovala pozornost národním dějinám. Rovněž je nutné zmínit, že stále největší důraz se kladl na dějiny antické a to především ve výuce na středních školách.⁷⁷

Důležitý zlom ve výuce dějepisu nastal v polovině 19. století v rámci reformy středních škol,⁷⁸ kterou vypracovali tehdejší univerzitní profesori Franz Exner a Herrman Bonitz. Tato reforma zaváděla osmitřídní gymnázia. Výuka na gymnáziích se dělila do dvou čtyřletých cyklů na nižší a vyšší stupeň. Učitelé tak mohli s žáky probírat historii celkem dvakrát. Zatímco na nižším stupni šlo o vzdělávání spíše názorné, na vyšším stupni se žáci zabývali dějepisem hlouběji. V prvním ročníku nižšího stupně gymnázia se žactvo učilo zeměpis. Dějepis začínal ve druhém ročníku dějinami starověku. Ve třetím ročníku se žáci věnovali období

⁷⁴Janovský 1984, s. 94.

⁷⁵Kasper Tomáš a Kasperová Dana. *Dějiny pedagogiky*. Praha: Grada 2008. s. 95.

⁷⁶Kasper 2008, s. 95.

⁷⁷Janovský 1984, s. 95

⁷⁸Úplný název reformy byl tzv. Nástin organizace gymnázií a reálék v Rakousku (Entwurf der Organization der gymnasien und Realschulen in Österreich). Tato reforma nabyla platnosti na základě císařského schválení roku 1854. Kromě zavádění osmiletých gymnázií byly prostřednictvím této reformy zavedeny i reálné školy, tzv. reálky, které se zaměřovaly především na technická studia. Byla také zavedena maturitní zkouška a na gymnáziích probíhala příprava na univerzitní studium. Janovský 1984, s. 97. a Štverák 1991, s. 110-111.

středověku a ve čtvrtém se zaměřovali na dobu novověkou s důrazem na rakouské dějiny. Na vyšším stupni gymnázia se dějiny probíraly znovu, avšak podrobněji než v předchozích ročnících. Výklad historie končil rokem 1815, konkrétně vídeňským kongresem.⁷⁹

Je nutné si uvědomit, že dějepis se však stále nevyučoval jako samostatný předmět, ale učil se pouze ve spojení se zeměpisem.

Až do roku 1869 se české školství řídilo všeobecným školním řádem z roku 1774. Teprve v květnu 1869 byl přijat tzv. Hasnerův zákon,⁸⁰ který přinesl do českého školství významné změny. Tento zákon nařizoval osmiletou povinnou školní docházku, zaváděl také nové vyučovací předměty a zároveň vymezil jednotlivé druhy škol.⁸¹

V Hasnerově zákoně se mimo jiné předepisuje výuka dějepisu na obecných i měšťanských školách a uvádí se, že historie se má učit se zaměřením na vlastenectví.⁸²

Je nezbytné zdůraznit, že dějepis se od druhé poloviny 19. století vyučoval již podle státně organizovaného systému a to na všech typech škol. Vedle toho byly formulovány cíle, sepsány osnovy a učební plány s danými hodinovými dotacemi jednotlivých předmětů, a tak se dějepis stal jedním ze základních školních předmětů. Podle tehdejších osnov ovlivněných státní politikou se začaly vypracovávat i učební knihy.⁸³

Nejrozšířenějšími učebnicemi pro výuku dějepisu na základních školách byly od Hasnerovy reformy až do začátku 20. století učební knihy od historika Antonína Gindelyho přeložené do několika jazyků používaných v monarchii. Rovněž se učilo podle tzv. čítanek od autorů Jana Lepaře, Josefa Sokola a Jana

⁷⁹Janovský 1984, s. 97-99.

⁸⁰Hasnerův zákon byl vydán 14. května 1869 a je pojmenován podle svého tvůrce a tehdejšího ministra Leopolda Hasnera. Oficiální název je: Zákon, jímžto se ustanovují pravidla vyučování na školách obecných. Kasper 2008, s. 95-96. a Šustová 2009, s. 7-8.

⁸¹Byly zřízeny osmileté školy obecné a osmileté školy měšťanské. Studium na těchto školách se mohlo realizovat různými způsoby. Buď žák navštěvoval pouze osmiletou obecnou anebo osmiletou měšťanskou školu anebo tyto školy navzájem kombinoval tak, že studoval pět let obecnou školu a zbývající tři roky měšťanskou školu anebo na obou typech škol byl prvních pět let a potom pokračoval na střední škole. Kasper 2008, s. 95-96. a Šustová 2009, s. 7-8.

⁸²Kasper 2008, s. 100-105.

⁸³Janovský 1984, s. 98.

šťastného.⁸⁴ Vedle toho existovala spousta dalších dějepisných příruček, ty však nebyly schváleny ministerskými výnosy.⁸⁵

Na gymnáziích se vykládaly starší dějiny Habsburské monarchie podle učební knihy *Děje mocnářství rakouského*⁸⁶ od českého historika Václava Vladivoje Tomka.⁸⁷ Autor napsal knihu v českém jazyce a ta byla posléze přeložena do dalších jazyků užívaných v monarchii. Tyto učební knihy byly zároveň pod dohledem přísné cenzury, a proto se podle této učebnice žactvo učilo v celém tehdejší Rakousko-Uhersku. Novější dějiny se učily také podle Tomkovy učebnice, nazvané *Novější dějiny Rakouska*.⁸⁸

Od šestého do osmého ročníku se žáci na obecných i měšťanských školách učili dějepis spolu se zeměpisem celkem tři hodiny týdně. Učitelé vykládali žákům všeobecný dějepis s důrazem na dějiny zemí habsburské monarchie. V šestém ročníku začínali žáci dějinami starověku a v sedmé třídě pokračovali dějinami středověku a novověku. Novověké dějiny se vyučovaly stejně jako na gymnáziích pouze do roku 1815. V osmé třídě se učilo habsburskému mocnářství a žáci byli vedeni k vlastenectví.⁸⁹

V osmdesátých letech 19. století se rozhodlo o navýšení počtu hodin zeměpisu i dějepis. V posledním ročníku studia se mládež zaměřovala hlavně na dějiny rakousko-uherského mocnářství. Velký důraz ve vyučování však byl kladen podobně jako v minulých letech na dějiny antické, které spolu s dějinami habsburské monarchie patřily k nejvíce vykládaným.⁹⁰

O tom jaké byly plány a záměry dějepisné výuky informují zákony a nařízení z roku 1886. Podle nich bylo úkolem dějepisného a zeměpisného vyučování „aby žáci znali vlast a nejdůležitější příběhy Rakouska a jeho obyvatelů, a budila se tím v nich láska k domovu a k vlasti, též oddanost k císaři a k rodu císařskému, též aby počátky světovědy šířil se duchovní obzor žáků a srdce jejich

⁸⁴Gindelyho učebnice dějepis a čítanky podrobněji níže.

⁸⁵Janovský 1984, s. 98-99.

⁸⁶Tato kniha obsahuje výklad dějin habsburské monarchie do roku 1815. Janovský 1984, s. 99.

⁸⁷Václav Vladivoj Tomek (1818- 1905) byl český historik, politik a pedagog. Patřil mezi významné osobnosti 19. století. Napsal řadu historických prací. Jeho žákem byl například František Palacký. Během svého života působil také jako rektor na pražské univerzitě. Ottův slovník naučný 1906., sv. 26., s. 527.

⁸⁸Janovský 1984, s. 99.

⁸⁹Tamtéž.

⁹⁰Janovský 1984, s. 99. a Šustová 2009, s. 8.

se šlechtilo.“⁹¹ Z těchto slov je patrné, že dějepis se považoval za významný předmět ve vzdělávání mládeže a hrál důležitou roli v otázce vlastenectví.

Cílem dějepisné výuky rovněž bylo, „aby žáci znali dějiny toho místa, kde bydlí, svého domova a své vlasti, a aby nabyli nejdůležitějších vědomostí z obecného dějepisu, tj. oněch dějin, které s dějepisem vlasti úzce jsou spojeny nebo v příčině vyvinování lidstva důležitými se staly. V tomto vyučování, které se na nižších stupních let uděluje ve spojení s čítankami, postupuje se na středních stupních dále v úzkém spojení s vyučováním zeměpisným, a to zvláště ve způsobě životopisů. V posledních letech vyučování má učitel se žáky opakovati, v jedno spojovati a dle posloupnosti času pořádati hlavní dějiny, jimž žáci se byli naučili. Ku konci mají se žákům v známost uvést hlavní základy ústavy vlastenské.“⁹² Již v této době se hlavní pozornost soustředila na to, aby žactvo poznalo historii regionu, ve kterém žije, a aby si propojovalo jednotlivé souvislosti, které během studií získalo.

V období před válkou došlo k několika změnám a novinkám ve vyučování dějepisu. Kromě vydání nových osnov pro gymnázia, začaly vycházet i nové učebnice⁹³ většinou určené pro vyučování dějin na středních školách. V těchto učebnicích je vidět nesmírný pokrok nejen ve výběru učiva, ale i v didaktickém zpracování. Vedle toho vycházely instrukce, kde se doporučovalo, aby se učitelé ve výuce dějepisu začali více soustředit na období novověku s hlavním důrazem na dějiny vlasti, a to jak v užším smyslu, české dějiny, tak i v širším smyslu, dějiny rakousko-uherské.⁹⁴

V roce 1908 proběhla na gymnáziích v celém Rakousko - Uhersku Marchetova reforma, která zaváděla tzv. reformní reálná gymnázia⁹⁵ a rovněž rozdělila dějepis a zeměpis do dvou samostatných předmětů. Vedle toho tato reforma zavedla, aby se na nižším stupni gymnázia učilo dějepisu dvě hodiny týdně a na vyšším stupni již tři až čtyři hodiny týdně a opět s důrazem na dějiny

⁹¹Zákony a nařízení u věcech obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Chronologickým seznamem zákonův, rozhodnutí nejvyšších soudů a nařízení vládních, jakož i abecedním seznamem opatřil JUDr. Jaromír Čelakovský. Praha 1886, s. 187.

⁹²Tamtéž, s. 187-188.

⁹³Například vyšla učební kniha s názvem *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních* od autorů Jaroslava Bidla, Františka Hýbla a Josefa Šusty.

⁹⁴Tamtéž, s. 104.

⁹⁵Nižší reálka, na kterou navazovalo vyšší gymnázium s latinou ale bez řečtiny. Štverák 1991, s. 135.

Habsburské monarchie. Cílem této reformy také byla výuka zaměřená na aktivitu žáků. Učitelé měli žáky zapojovat do hodin na základě otázek, které měli buď studenti pokládat přednášejícímu anebo přednášející studentům. Rovněž se začala pozornost ve výuce soustředit na pochopení učební látky a ne na pouhé přijímání výkladu.⁹⁶

V období před válkou se V letech 1911-1913 vyšla učebnice *Všeobecný dějepis pro vyšší třídy škol středních* od autorů Jaroslava Bidla, Františka Hýbla a Josefa Šusty.⁹⁷ Učilo se i podle knihy od Josefa Pekaře pojmenované *Dějiny naší říše*⁹⁸ z roku 1914, tato kniha se používala v posledních ročnících gymnázií. Tyto učební knihy se s úpravami používaly i během první republiky.⁹⁹

Postupně se začaly objevovat požadavky po reformě školního dějepisu, jedním z hlavních představitelů s cílem reformy výuky dějepisu byl Eduard Štorch.¹⁰⁰ S příchodem první světové války, však byly veškeré reformní snahy přerušeny.¹⁰¹

Během válečného období se dějepis na českých školách vyučoval v německém jazyce. Zakázalo se používat české dějepisné učebnice a pomůcky, které byly nevhodné, jelikož by mohly posilovat národní uvědomění. Rovněž vycházela různá nařízení, jak vyučovat dějepis. Úkolem dějepisu bylo posilovat prorakouské smýšlení mládeže. Tehdejší vláda si uvědomovala ideologické působení dějepisu a nařizovala, aby učitelé u žáků pěstovali správný postoj k válce. Obsah učební látky se měl soustředit na témata o armádě, bitvách a válkách. Většina českých učitelů tato nařízení však většinou nerespektovala a hledala cesty, jak žactvu zprostředkovat dějiny objektivněji.¹⁰²

⁹⁶Janovský 1984, s. 103-104. a Šustová 2009, s. 8.

⁹⁷Jaroslav Bidlo (1868- 1937) byl univerzitní profesor. Josef Šusta (1874-1945) byl také univerzitní profesori, rovněž byl předním českým historikem a působil i jako předseda České akademie věd a umění. František Hýbl (1875-1929) pracoval jako středoškolský učitel. Janovský 1984, s. 104. a Šustová 2009, s. 8.

⁹⁸Po válce byla tato učebnice přepracovaná na učební knihu s názvem *Dějiny československé*. Janovský 1984, s. 104.

⁹⁹Tamtéž.

¹⁰⁰Eduard Štorch-o jeho osobě, díle a přínosu do vyučování dějepisu –níže.

¹⁰¹Janovský 1984, s. 104-105.

¹⁰²Tamtéž, s. 105.

2.1.1 Aleš Pařízek a učebnice dějepisu

Významnou postavou v oblasti školství a hlavně výuky dějin na přelomu 18. a 19. století byl český pedagog a dominikán Aleš Vincenc Pařízek (1748-1821).

Aleš Pařízek byl úspěšný realizátor tereziánské školní reformy v Čechách a zároveň byl spolupracovníkem Ferdinanda Kindermanna.¹⁰³ Jako pedagog se proslavil především svou koncepcí tzv. jazykového utrakvismu, což je způsob výuky probíhající zároveň v českém i německém jazyce. Mezi jeho pedagogické přínosy patří mimo jiné i zpracování mnoha učebních příruček, spisů, článků a učebnic.¹⁰⁴

Již během svého dětství měl možnost seznámit se s dominikánským řádem. Pařízka velmi ovlivnil zejména jeho otec, který pracoval jako krejčí a šil bohoslužební roucha v dominikánském klášteře. Zároveň se zajímal o hudbu a byl velmi dobrým vypravěčem, což po něm jeho syn zdědil. Brzy byl Pařízek přijat k dominikánům jako choralista a díky tomu se mohl vzdělávat v literatuře a hudbě. V roce 1765 vstoupil do dominikánského řádu. Jeho studia probíhala na různých místech českých zemí. Nejprve studoval ve Znojmě, pak v Brně a nakonec v Praze, kde v roce 1772 přijal kněžské svěcení. Poté působil v také Jablonném a v Praze u sv. Jiljí jako katecheta. Právě během svého pobytu ve sv. Jiljí se dočkal všeobecného uznání, a tak roku 1780 byl přeložen na vzornou školu malostranskou, kde vyučoval přírodní vědy, dějiny, krasopis a náboženství. Potom působil také jako ředitel hlavní školy v Klatovech. Nakonec se vrátil do rodné Prahy a od roku 1790 až do své smrti zastával funkci ředitele normální školy na Malé Straně. Dále se věnoval pedagogické činnosti a kromě místa ředitele byl členem dvorské komise studijní a v této pozici řešil například učitelské platy anebo se zabýval problematikou, jak zlepšit výuku počtů. Pařízek byl za svou činnost velmi uznáván a získal řadu vyznamenání. Pokud zrovna neúřadoval, tak se ve chvílích volna

¹⁰³Ferdinand Kindermann (1740-1801) – významný školský reformátor. Původně působil jako farář a později se stal vrchním inspektorem obecného školství. Zasloužil se o vznik prvních industriálních škol a zároveň úspěchy slavil při prosazování tereziánsko-josefínských reforem. Za své zásluhy byl Marií Terezií povýšen do šlechtického stavu jako von Schulstein. V roce 1790 se stal litoměřickým biskupem. Štverák 1991, s. 71-72.

¹⁰⁴Štverák 1991, s. 71-72.

věnoval svým zálibám. Rád kreslil, maloval a mezi jeho hlavní zájmy patřila spisovatelská činnost.¹⁰⁵

Do školské sféry Pařízek přispěl, jak již jsem zmínila výše, i jako autor několika děl.

Psal učebnice, příručky, různá pojednání a také přispíval do časopisů a byl dokonce i redaktorem pedagogického časopisu *Der Schulfreund Böhmens (Přítel škol v Čechách)*.¹⁰⁶ Jedna z jeho prvních příruček je *O pravém způsobu cvičení mládeže* z roku 1797. Pro učitele vydal Pařízek roku 1813 *Pravidla české dobropísemnosti*. Známý je také jeho spis *Obraz dokonalého učitele* z roku 1808. Jelikož vyučoval katechety, napsal pro ně v letech 1788-1789 *Výklad na nedělní sváteční evangelia*.¹⁰⁷

Pařízek je autorem dvou učebnic zabývajících se dějinami. Obě jsou psány v německém jazyce. V roce 1781 byla poprvé vydána dějepisná učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger historischen. Erdbeschreibung dieses Lande*,¹⁰⁸ volně přeloženo jako *Uvedení do dějin Čech pro občana. Kromě připojeného historického zeměpisného popisu této země*.¹⁰⁹ Tato učební kniha obsahuje pečlivý výklad českých dějin. Prameny pro tvorbu této učebnice čerpal Pařízek z kronik Václava Hájka z Libočan a z děl Bohuslava Balbína a Jana Františka Beckovského. Právě za nekritické přejímání Hájkových textů byl Pařízek později kritizován Josefem Dobrovským. Kromě toho mu Dobrovský vytkl příliš subjektivní přístup k českým dějinám a vedle toho další z důvodů kritiky bylo i téma husitství, které Pařízek ve svých učebních textech zcela zavrhl.¹¹⁰

Druhá učebnice, *Versuch einer kurzgeschafften Weltgeschichte für Kinder in Verbindung mit der Erdbeschreibung*¹¹¹ volně přeloženo jako *Stručné uvedení do*

¹⁰⁵Klika, Josef, ed. *Stručný slovník paedagogický*. Praha: Odbor literárně-paedagogický při Ústředním spolku jednot učit. v král. Českém, 1897. s. 1223.

¹⁰⁶*Der Schulfreund Böhmens* byl úřední školský časopis, avšak mezi učitelstvem nenacházel velký ohlas. Pařízek ho vydával v letech 1816-1821. Janovský 1948, s. 93.

¹⁰⁷Tamtéž.

¹⁰⁸Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes*. 1781

¹⁰⁹Janovský 1984, s. 93.

¹¹⁰Tamtéž.

¹¹¹Pařízek, Aleš. *Versuch einer kurzgeschafften Weltgeschichte für Kinder in Verbindung mit der Erdbeschreibung*, 1782.

světových dějin s připojením zeměpisu. Tato učebnice, jak je z názvu patrné, se věnuje světovým dějinám.

Ze zkoumaných učebnic je zřejmé, že žáci se učili historii svého regionu a poté se věnovali i dějinám světovým.

Obě učebnice jsou uspořádány podobným způsobem. Učebnice českých dějin má celkem 247 stran a učebnice určená pro výuku světových dějin obsahuje 104 stran výkladu. Dějiny autor sepsal do souvislého textu a jednotlivá období rozčlenil do kapitol a podkapitol.

V této práci se zaměřím podrobněji na učební knihu věnující se českým dějinám.

2.1.1.1 *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

Výklad je rozdělen do čtyř kapitol a jednotlivé kapitoly obsahují podkapitoly a činí tak učební látku přehlednější.

První kapitola se zabývá vývojem dějin od dob nejstarších až do období vlády prvního křesťanského vládce Bořivoje. Druhá kapitola se věnuje období od začátku vlády Bořivoje do nástupu Karla IV. Třetí kapitola se zaměřuje na panování Karla IV. a její výklad je ukončen nástupem Ferdinanda I. k vládě. Ve čtvrté kapitoly jsou vyloženy dějiny českých zemí od vládnutí Ferdinanda I. až do nástupu osvětleného panovníka Josefa II.¹¹²

Každá kapitola je členěna na další podkapitoly, které se věnují například panovníkům, církevním hodnostářům, náboženským otázkám, literatuře, umění, vědě a jiným kulturním záležitostem.¹¹³

Kromě dějin kulturních zde Pařízek poukazuje na velké přírodní bohatství země, které by se mohlo využít nejen v zemědělství, ale i v průmyslu.¹¹⁴ Učební kniha poskytuje žactvu i soupisy jmen například biskupů, spisovatelů, umělců a vědců.¹¹⁵

¹¹²Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger Historischen Erdbeschreibung dieses Landes*. 1781

¹¹³Tamtéž.

¹¹⁴Štverák 1991, s. 72.

¹¹⁵Janovský 1984, s. 93.

Učebnice kromě výkladu dějin nabízí i kapitolu zaměřující se na místopis. České království je rozděleno na kraje a u každého z nich jsou charakterizována tamější velká města, například z hlediska průmyslové výroby.

Na konci každé kapitoly se nachází chronologická tabulka.¹¹⁶

2.1.1.2 Přílohy učebnice

Výklad dějin je stejně jako u piaristických a jezuitských učebnic doplněn chronologickými tabulkami, které jsou u Pařízka však propracovanější a podrobnější. Studujícímu pomáhají lépe pochopit probíranou látku, která je více založena na souvislostech a ne na pouhém učení se z paměti jako tomu bylo u jezuitského a piaristického řádu. Tabulky v učebnici jsou rozkládací a jsou koncipovány velmi přehledně. V závěru každé kapitoly je vložena jedna tabulka a student tak měl možnost si probrané učivo na základě stručně okomentovaných tabulek zopakovat a tyto tabulky mu navíc usnadňovali studium. Tabulka je rozdělena do jednotlivých sloupců a zobrazuje letopočty, jména panovníků, předních církevních hodnostářů a kromě toho charakterizuje náboženství, literaturu, umění té doby.

2.1.1.3 Zhodnocení učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

Učebnice Aleše Pařízka bych hodnotila jako celkem povedené. Velmi kladně hodnotím výborné chronologické tabulky. Velké nedostatky shledávám ve způsobu výkladu, který není pro žactvo příliš poutavý. Slabé stránky vidím také v absenci ilustrací. Pojetí Pařízkových učebnic ještě zcela nesplňuje správná didaktická kritéria k vyučování dějepisu, avšak je jedním z kroků jak lépe a přehledněji žactvu poskytnout historický výklad o jejich zemi. Pařízkův výklad historie není zcela nestranný, avšak je nutné brát v úvahu období, kdy učebnice vznikala, a právě proto bych tuto učební knihu charakterizovala jako přínosnou. V podstatě jde o první pokus širšího výkladu českých dějin určený pro školství v českých zemích. Vedle politických dějin je učební látka věnována i umění nebo literatuře a žáci tak měli možnost pochopit historii a její výsledky v dobovém kontextu.

¹¹⁶O tabulkách podrobněji níže.

2.1.2 Čítanky a jejich autoři

Prostřednictvím čítanek se žáci seznamovali s různými historickými příběhy už od třetí třídy osmileté obecné školy. Nejčastěji se používaly čítanky,¹¹⁷ které uspořádali Jan Lepař, Josef Sokol a Jan Šťastný.¹¹⁸ Kromě nich se na některých dílech čítanek podíleli také Karel Tiefertunk¹¹⁹ a Antonín Tille.¹²⁰ Tyto čítanky se používaly docela dlouhou dobu a to již od sedmdesátých let 19. století až do počátku 20. století.¹²¹

Vzhledem k tomu, že Lepař a Sokol jsou učitelé z praxe a významně ovlivňovaly pedagogiku v 19. a 20. století, je nezbytné, abych se krátce zmínila o jejich životě a díle.

2.1.2.1 Jan Lepař

Jan Lepař (1827-1902) byl významný český pedagog. Během svého života napsal řadu metodických publikací a učebnic. Lepař se narodil roku 1827 v Lipňanech u Přerova. Středoškolské vzdělání získal na gymnáziu v Olomouci a jeho vysokoškolská studia probíhala na právech v Praze. Během svého studentského života již přispíval do časopisů, především do Havlíčkových Národních novin, pod pseudonymem Pravdoslav Lipňanský. Učitelskou dráhu začal jako profesor na gymnáziu v Jihlavě, pak učil na gymnáziích ve Znojmě a v Opavě. Lepař se pohyboval celý život v oborech pedagogiky, didaktiky, češtiny, dějepisu a zeměpisu. V roce 1869 se stal školním inspektorem pro oblast Prahy a později pracoval i jako ředitel učitelského ústavu v Praze. Působil také jako funkcionář v Ústřední matici školské. Pracoval i jako redaktor. Lepař napsal několik

¹¹⁷Tyto čítanky, byly třídílné, pětídílné nebo osmidílné. Janovský 1984, s. 98.

¹¹⁸Jan Evangelista Šťastný (1824-1913)-český pedagog, středoškolský profesor a ředitel první české státní reálky v Praze. Svůj život zasvětil oblasti školské a snažil se co nejvíce pracovat ve prospěch českého školství. Účastnil se řady pedagogických aktivit. Kromě toho pracoval například i jako inspektor učitelských ústavů. Spolu s Lepařem a Sokolem se podílel na tvorbě čítanek pro obecné školy. Národní listy, 19. 6. 1913, číslo výtisku 166, s. 3 a Světozor, 23. 6. 1882, číslo výtisku 26, s. 310.

¹¹⁹Karel Tiefertunk (1829-1897), český historik, pedagog a autor učebnic. Studoval gymnázium v Litoměřicích a poté pražskou univerzitu. Zabýval se studiem českého jazyka, zeměpisu a dějepisu. Jako učitel (Litoměřice, Praha) se snažil působit na studenty tak, aby v nich vyvolal národní vědomí. Zastával také funkci poslance a byl členem řady kulturních a vědeckých institucí. *Ottův slovník naučný* 1906., sv. 26. s. 422.

¹²⁰Antonín Tille (1835-1896), český pedagog a zeměpisec. Po středoškolských studiích v Písku, odešel na univerzitu do Prahy. Během života učil na řadě škol po celé zemi, později dokonce zastával funkci ředitele a byl i zemským školním inspektorem. Kromě spoluautorství na čítankách, psal Tille i zeměpisné učebnice. *Ottův slovník naučný* 1906., sv. 26. s. 439.

¹²¹Janovský 1984, s. 98.

metodických spisů, z nichž za nejlepší je považován spis z roku 1873 *O metodách a logické jejich příbuznosti*, kde autor čerpá z Komenského Didaktiky. Kromě metodických prací psal i učebnice. Právě dějepisné a zeměpisné náměty patřily mezi jeho primární zájem. Společně s Josefem Sokolem a Janem Šťastným se podílel na tvorbě čítanek pro obecné a měšťanské školy. Rovněž je autorem *Všeobecného dějepisu pro střední školy*, právě podle této učebnice se učilo na gymnáziích již od šedesátých let 19. století. V metodické příručce *O metodách dějepisného vyučování* uvádí Lepař zásady, jak by se mělo dějepisu vyučovat. Žactvo se podle něho má učit dějepisu přizpůsobenému k jejich věku a schopnostem.¹²²

Lepař se navíc stal jedním z prvních pedagogů, který zkoumal pedagogické zásady Jana Amose Komenského. Poznatky z Komenského výchovných a vzdělávacích postupů uvádí ve svém spise *O osnovách učebných na různých školách od Komenského navržených* z roku 1877. Zároveň je autorem *Obecné pedagogiky* vydané v roce 1891. Mravní vývoj podle Lepaře ovlivňuje celá společnost, a tak nemají dítě vychovávat jen učitelé a rodiče, ale právě celá společnost prostřednictvím státu.¹²³

2.1.2.2 Josef Sokol

Josef Sokol (1831-1912) byl českým pedagogem a politikem. Během svého života učil na několika školách v různých městech po celé zemi, jeho místa působení byla např. v Kostelci nad Černými Lesy, v Heřmanově Městci anebo v Praze. V roce 1873 ho pozval Jan Šťastný do komise pro vypracování nových čítanek a mluvnických nauk pro školy obecné a měšťanské. Kromě literární činnosti se Sokol věnoval i politické sféře. Dokonce byl zvolen za mladočeskou stranu poslancem a pak obhájoval školské zájmy.¹²⁴

Sokol náležel v druhé polovině 19. století mezi významné učitele dějepisu. Svůj zájem stejně jako Lepař soustředil na český jazyk, dějepis a zeměpis v souvislosti s metodikou.¹²⁵

¹²² Cipro, Miroslav. *Slovník Pedagogů*. Praha: M. Cipro 2001. s. 292. a Janovský s. 100. a *Ottův slovník naučný* 1900, sv. 16., s. 887. a Štverák 1991, s. 130.

¹²³ Cipro 2001, s. 292. a *Ottův slovník naučný* 1900., sv. 16. s. 887. a Štverák 1991, s. 130.

¹²⁴ Cipro 2001, s. 450. a *Ottův slovník naučný* 1905., sv. 24. s. 614.

¹²⁵ Janovský 1984, s. 100-101.

Sokol je autorem řady povídek pro děti a kromě dějepisných učebnic napsal i učebnice českého jazyka. Didaktické zásady, jak vyučovat dějepis sepsal do metodické příručky *Dějepisné vyučování na škole obecné* z roku 1891.¹²⁶

2.1.2.3 Charakteristika čítanek

Čítanky (osmidílné- pozn. aut.) jsou členěny na jednotlivá čtení. Kromě článků dějepisných, obsahují například texty mravoučné, přírodopisné anebo zeměpisné. Samotnému dějepisnému čtení se věnuje asi čtvrtina článků. Jednotlivé díly čítanek jsou koncipovány podobným způsobem a samotná učební látka je podávána převážně ve výpravné formě. Zatímco v čítankách začátečních dílů je dějepisný výklad stručnější, postupně vyprávění o jednotlivých osobnostech a událostech směřuje více do hloubky. Texty v čítankách jsou různého původu, buď jsou sepsané autory čítanky anebo obsahují články od tehdejších spisovatelů anebo historiků.¹²⁷

Z obsahu jednotlivých dějepisných textů a vyprávění vyplývají cíle dějepisného vyučování. Tehdejší vláda si jistě uvědomovala vliv školství na formování mládeže. Je zjevné, že prostřednictvím jednotlivých textů se v žácích měla vytvářet úcta k vlasti a k rakousko-uherskému mocnářství. Témata článků jsou různá. Dějiny českých zemí převažují nad světovými. Většinou se objevují příběhy ze starých pověstí českých anebo vyprávění o době vlády Lucemburků. Největší prostor je však vyhrazen dějinám Habsburské monarchie a oslavě jejich dynastie. Často se v čítankách objevují příběhy o Františku Josefu I. a Marii Terezii. Některé díly čítanek obsahují i rodokmeny a téměř v každé čítance je text rakouské hymny.¹²⁸

Následující úryvek z článku o Dobromyslnosti¹²⁹ vypovídá o mnohém:

„Císař František I. procházel se jednoho dne v Schönbrunně (Šénbruně), maje s sebou mladičkého vnuka svého, arciknížete Františka Josefa. Byl jasný letní

¹²⁶Janovský 1984, s. 100-101. a Štverák 1991, s. 131.

¹²⁷Jedním z historiků, jehož výklady dějin se v čítankách objevují, je Václav Vladivoj Tomek anebo František Palacký. Lepař, J.; Sokol, J.; Šťastný, J. *Čítanka pro školy obecné: (vydání v osmi dílech). Díl I. - VIII.* Praha: c. k. školní knihosklad, 1878-1904.

¹²⁸Lepař, J.; Sokol, J.; Šťastný, J. 1878-1904. a Janovský 1984, s. 98.

¹²⁹Sokol, J. a Šťastný, J. *Čítanka pro školy obecné: (vydání v osmi dílech). Díl II.* Praha: c.k. sklad školních knih 1888. s. 95.

den, a slunce velmi pražilo. Na výsluní před hradem byl na stráži vojín, kterýž vida, an císař se blíží, zastavil se a dle řádu vojenského vzdal jemu čest.

Mladému arciknížeti bylo toho muže líto, že má v takovém parnu na stráži státi, i žádal vznešeného děda svého o nějaký peníz, aby vojákovi poněkud osladil těžkou jeho službu. Obdržev peníz spěchal s ním k vojákovi a podával mu jej. Voják byl dojat dětinskou tou dobromyslností, že se mu až oči zarosily; avšak zákony vojenské nedovoľovaly mu, aby, dokud stojí na stráži, přijal jakýkoli dar. To zarmoutilo útlocitného prince, i tázal se děda, co by měl činiti. Milostivý císař radil mu, aby vložil dárek svůj do torby, kterou má vojín na zádech, to že není proti pravidlům. Dítka uposlechlo, avšak brzo opět vrátilo se, naříkajíc, že nemůže do torby dosáhnouti. Tu je zpanilomyslný panovník vzal na lokty své a nesa je tak, sám vojákovi torbu otevřel, aby tam peníz mohl býti vložen.“¹³⁰

Je nezbytní říci, že jednotlivé články se věnují různým historickým událostem a postavám, avšak nejedná se o typické výklady historie, jako tomu je u většiny dosavadních učebnic dějepisu. Texty v čítankách spolu navzájem nesouvisí. Žactvo tedy nemělo možnost učit se dějepis na základě vnitřních souvislostí.¹³¹

¹³⁰ Šťastný, J. a Sokol, J. 1888, s. 95.

¹³¹ Janovský 1984, s. 98.

2.1.3 Charakteristika Gindelyho učebnic dějepisu

Učebnice od českého historika německého původu Antonína Gindelyho¹³² byly psány v německém jazyce, avšak překládaly se téměř do všech národních jazyků zemí Rakouska-Uherska, tedy i do češtiny. Stejně jako čítanky používaly se i tyto učebnice od období po Hasnerově reformě až do začátku 20. století. Gindely napsal pro výuku na základních školách několik druhů učebnic a to trojdílnou učebnici *Dějepis pro školy obecné a měšťanské* a trojdílnou učební knihu *Učebnice dějepisu pro školy měšťanské*,¹³³ na kterou se v této části práce zaměřím.

*Učebnice dějepisu pro školy měšťanské*¹³⁴ je trojdílná. Všechny tři díly obsahují mapové přílohy, přehledové tabulky a rodokmeny. Dějepisný výklad je přehledně strukturován pomocí tematických nadpisů umístěných na pravém okraji učebnicových stránek.

První díl se zaměřuje pouze na vybrané události z dějin obecných. Věnuje se období starověku, středověku, ale i novověku. Na začátku učební knihy se autor snaží žákům přiblížit, co je to dějepis a jak ho rozdělujeme.¹³⁵ Druhý a třetí díl se historii věnují hlouběji. V druhém díle si žáci na začátku krátce mohli zopakovat dějiny starověku a poté následovalo vyprávění středověkých a novověkých dějin. Třetí díl se věnuje také dějinám středověku, avšak hlavní důraz je v této učebnici kladen na novověk zvláště pak vývoj ústavy Rakouska-Uherska.¹³⁶

Jakým způsobem jsou vykládány životy a činy panovníků, asi nejlépe ilustruje tato ukázka: “*Císař Karel IV. (1346-1378). Království České došlo největší slávy své za císaře Karla IV., syna Jana Lucemburského a Elišky Přemyslovny. Výtečný panovník tento zdědil rytířskou mysl po svém otci, nábožnost a hospodárního ducha po svém dědu Václavu II. Povznésti blaho svých zemí, to pokládal za úkol svého života. Proto hleděl vždy býti v míru s sousedy, a jakož byl pán vysokého rozumu, uměl s nepřáteli svými moudře jednati, aby nedošlo k válce.*

¹³² Anton Gindely (1829-1892) byl historik. Jeho otec byl Němec, matka Češka. Během svého života se věnoval především studiu pramenů v archivech v Čechách, v Polsku, v Německu a jiných státech Evropy. Gindely sepsal desítky vědeckých prací. Kromě toho napsal i celou řadu učebnic dějepisu a to jak pro školy základní, tak i pro školy střední. *Ottův slovník naučný* 1896., sv. 10. s. 133.

¹³³ Janovský 1984, s. 98-99.

¹³⁴ Gindely, Antonín. *Učebnice dějepisu pro školy měšťanské. I- III. díl.* Praha: Nákladem F. Tempského, 1888-1895.

¹³⁵ Gindely 1891, s. 1.

¹³⁶ Gindely 1888-1895.

*Doma držel nad zákonem ochranlivou ruku, a rušitele pořádku trestal s přísností.*¹³⁷

Chronologické tabulky jsou koncipovány jako přehled událostí podle času. Tabulky jsou rozděleny do dvou sloupců a v nich jsou chronologicky umístěny roky jednotlivých událostí a doby vládnutí panovníků. V tabulkách se prolínají české dějiny se světovými.

2.1.4 Porovnání a zhodnocení vybraných čítanek a Gindelyho učebnic

Po hlubším prostudování čítanek a Gindelyho učebnic, podle nichž většina žáků na základních školách získávala v druhé polovině 19. století dějepisný přehled, je mým úkolem tyto učební knihy porovnat a zhodnotit.

Zatímco v čítankách jsou z dějin vybrány pouze některé události a osobnosti, tak u Gindelyho učebnic oceňuji právě koncepci jednotné učební knihy zaměřující se pouze na historii. Kromě toho u čítanek nejsou žádné přílohy ani ilustrace. Právě na Gindelyho učebnicích vyzdvihují zejména podpůrný materiál v podobě ilustrací, mapových příloh, přehledových tabulek anebo rodokmenů, což hodnotím velmi kladně, žactvo tak mělo možnost vývoj dějin lépe pochopit a zároveň si pomocí mapy představit podobu světa.

Jelikož v této době stála oblast školství v centru pozornosti a kromě osnov a učebních plánů se začaly právě v souladu s osnovami zpracovávat i učební knihy,¹³⁸ očekávala jsem lépe a více didakticky pojaté učebnice. Zejména mi u těchto učebních knih chybí uplatnění mezipředmětových vztahů a také prostor, kde by žactvu byly položeny otázky a rovněž uloženy úkoly pro samostatnou práci.

I přesto, že tyto učební knihy nedávají žactvu příliš prostoru pro samostatnou práci, což bych již této době očekávala, hodnotím je jako přínosné. Zvláště Gindelyho učebnice jsou dobrým zdrojem základních historických informací, což je ovlivněno také tím, že Gindely byl historik.

¹³⁷Gindely 1895, s. 41.

¹³⁸Janovský 1984, s. 98.

3 Výuka dějepisu v letech 1918-1938

V této kapitole se budu věnovat tomu, jak výuku dějepisu ovlivňovala situace ve školství po roce 1918. Z období první republiky je známo několik učebnic věnujících se dějepisu. V českém prostředí se nejvíce prosadily učebnice od Eduarda Štorcha a Karla Čondla. Jejich činnost v pedagogické oblasti je nepochybná, a tak jsem se rozhodla stěžejní část této kapitoly zaměřit na vybrané dějepisné učebnice od těchto autorů a zároveň se zmíním o Štorchově reformních snahách s cílem nového dějepisu. Kromě toho bylo v této době sepsáno velké množství metodických publikací věnujících se problematice dějepisu, a tak se krátce budu věnovat i tomuto tématu.

3.1 Proměny vývoje výuky dějepisu s přihlédnutím k politické situaci po roce 1918 a k vybraným používaným učebnicím

Školství nově vzniklého samostatného československého státu nebylo reformováno žádným zásadním školským zákonem. V prvorepublikovém školském systému nedošlo k výrazným změnám, které by zásadně ovlivnily průběh vyučování jednotlivých předmětů na základních a středních školách. Výuka na těchto školách¹³⁹ se v podstatě téměř nezměnila a pokračovalo se podle již zavedených postupů z doby Rakousko-uherské monarchie. Podoba školství byla částečně modifikována pouze prostřednictvím několika novel anebo vyhlášek. Například se nařizovalo, aby se zrušila výchova k rakouskému vlastenectví anebo aby se učilo pouze podle učebnic, které budou vhodné pro výuku v prostředí nového státu. Nejvíce ovlivnil školskou soustavu tzv. malý školský zákon¹⁴⁰ z roku

¹³⁹Po roce 1918 rostl počet středních škol v československém státě. Zvláště se zvyšovaly počty tzv. reálných gymnázií a oproti tomu poklesl počet klasických gymnázií. V roce 1933 bylo v ČSR 297 gymnázií různých typů. Janovský 1984, s. 106.

¹⁴⁰Tento zákon sjednotil národní školy na Slovensku s národními školami v českých zemích. Zároveň stanovoval maximální počet žáků ve třídě a zaváděl nový povinný předmět, občanskou nauku a výchovu. Na školách obecných i měšťanských se učilo podobným vyučovacím předmětům, avšak na škole měšťanské probíhala výuka hlouběji a tyto školy poskytovaly kvalitnější vzdělání než školy obecné. Zákon v úplnosti vymezoval povinné předměty na obecných a měšťanských školách. Na školách obecných mezi tyto předměty patřila-výuka náboženství, občanská nauka a výchova, čtení a psaní, vyučovací jazyk, matematika, přírodopis, přírodopyt, zeměpis a dějepis, kde měl být kladen důraz na vlastivědu. Dalšími povinnými předměty byly kreslení, zpěv, ruční práce a tělesná výchova. Jako nepovinný předmět se zavedla tzv. nauka o domácím hospodářství. Pro školy občanské (=měšťanské) byly zavedeny jako povinné tyto předměty- náboženství, občanská nauka a výchova, jazyk vyučovací, zeměpis, dějepis, přírodopis, přírodopyt, matematika se zaměřením na

1922. Tento zákon upravoval školský zákon z roku 1869 a v úplnosti stanovoval povinné vyučovací předměty na obecných i měšťanských školách a dějepis mezi ně náležel. Na obecných školách se mělo učit dějepisu s přihlédnutím k vlastivědě.¹⁴¹

V této době bylo stále častěji kritizováno, že přetrvává zavedená koncepce podoby školství z dob Rakouska-Uherska, a tak se objevovaly požadavky na podobu školství odpovídající republikánským poměrům a kladoucí si za cíl výchovu a vzdělávání svobodného občana.¹⁴²

Podle tehdejších osnov a zákonů¹⁴³ určených obecným a měšťanským školám bylo úkolem učitelů: „*Vhodně zvolenými obrazy z dějin buditi a pěstovati zájem o minulost, seznámiti žactvo s vrcholnými zjevy z minulosti našeho národa, hlavně z období časově nepříliš odlehlých a s některými důležitými událostmi světových dějin, pokud se stýkají s českými dějinami a pokud přispěly k rozvoji lidstva.*“¹⁴⁴

Cílem dějepisného vyučování na základních školách bylo „*zejména prohlubovati vroucí a oddanou lásku k vlasti a národu, vésti k porozumění životu našeho národa a k vědomí důležitosti lidské práce, osvětlovati postavení našeho národa v politickém a kulturním vývoji lidstva, vštěpovati ušlechtilou národní hrdost, sebevědomí a smysl pro pokrok a mír, vzbuzovati porozumění pro umělecké a historické památky a jejich ochranu.*“¹⁴⁵

Rovněž se v zákonech uvádělo, jaká dějepisná témata mají učitelé na obou typech škol v určitých ročnících učit.¹⁴⁶ Kromě toho byly sepsány pokyny pro učitele, jak mají postupovat při výběru učební látky: „*Při výběru látky se dbá*

jednoduché účetnictví, měřictví, rýsování, kreslení, krasopis, zpěv, ruční práce a tělesná výchova. Podobně jako na obecných školách, tak i na měšťanských se žáci mohli dobrovolně účastnit nauky o domácím hospodářství. Zároveň na obou typech škol se mohl vyučovat československý jazyk, pokud nebyl vyučovacím jazykem. Výuky náboženství se nemuseli povinně účastnit žáci bez vyznání na základě předložené žádosti od rodičů. Janovský 1984, s. 106. a Kasper 2009, s. 198-200.

¹⁴¹Tamtéž.

¹⁴²Kasper 2009, s. 198-200.

¹⁴³Co předepisovaly a nařizovaly zákony z období první republiky je obsaženo v publikaci *Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoročné učebné kursy připojené k těmto školám, v Čechách a na Moravě* vydané Státním nakladatelstvím v Praze roku 1939.

¹⁴⁴*Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoročné učebné kursy připojené k těmto školám, v Čechách a na Moravě.* Praha 1939. s. 39.

¹⁴⁵Tamtéž, s. 39.

¹⁴⁶Tamtéž, s. 39-91.

*hlavně toho, aby nebyla hromaděna drobná fakta, data a jména. V každém postupném ročníku si žáci trvale zapamatují jen určitý počet hlavních letopočtů.*¹⁴⁷

Učební osnovy rovněž předepisovaly nutnost používání didaktických pomůcek ve výuce: *„Výklad učitelův, který nesmí býti jen pouhým opakováním textu učebnice, musí býti oživován příbráním všech vhodných pomůcek: historických map, diagramů, plánů, obrazů, reprodukcí, faksimilií, modelů a vhodně se doplňuje podle možnosti vycházkami do museí, knihoven, archivů, výstav, význačných historických míst a prohlídkami historických památek.*“¹⁴⁸

Samotné vyučování dějepisu pokračovalo na základě zavedeného trendu z období Rakouska-Uherska. Obsah a pojetí dějepisné výuky ovlivňovali hlavně historikové jako Josef Pekař a Josef Šusta. Jelikož obsah většiny učebnic z předválečného období vyhovoval, tak se tyto učební knihy pouze upravovaly pro potřeby československého státu.¹⁴⁹

Osnovy upravující výuku dějepisu po roce 1918 se snažily zdůraznit důležitost nového státu, a právě s důrazem na události a osobnosti spojené s československým státem se měl dějepis učit. Po učitelích se požadovalo, aby omezily výklad dějin rakouských a německých a aby se více vykládaly dějiny husitství a česká reformace. Také se mělo žactvo zabývat dějinami Slovanů. Dějepisná učební látka měla končit rokem 1918, konkrétně koncem první světové války.¹⁵⁰

Hlavní úpravy učebních osnov byly stanoveny na začátku třicátých let. Výuka dějin začínala již od třetího ročníku základních škol v rámci vlastivědy.¹⁵¹ Žactvo se mělo učit především regionální dějiny, seznámit se s obrazy z novějších národních dějin a zároveň se mělo obeznámit s kulturními památkami. Na obecných i měšťanských školách probíhala výuka dějepisu společně se zeměpisem od šestého do osmého ročníku. Samotné vyučování dějin se na těchto školách lišilo pouze v tom, že měšťanská škola se zaměřovala na hlubší výklady a odbornější studium.

¹⁴⁷Tamtéž, s. 41.

¹⁴⁸Tamtéž, s. 41.

¹⁴⁹Janovský 1984, s. 106.

¹⁵⁰Janovský 1984, s. 106.

¹⁵¹Vlastivěda se do škol zavedla v roce 1915 a obsahovala dějepis, zeměpis a přírodovědu. Janovský 1984, s. 107.

Ve výuce historie se kladl důraz na dějiny národní a kulturní v souvislosti s dějinami světovými.¹⁵²

Na gymnáziích se dále pokračovalo v cyklické výuce jako v minulých letech. Osnovy nařizovaly vyučovat dějepis dvě až tři hodiny týdně. Na nižším stupni gymnázia se dějiny měly vykládat podobně jako na měšťanských školách se zřetelem na dějiny národní, kulturní, novější a v souvislosti s dějinami světovými. Na vyšším stupni gymnázia se žactvo učilo historii podrobněji a hlouběji; v posledním ročníku se zabývalo dějinami se zvláštním zřetelem na historii národní. Osnovy předepisovaly, aby se žáci učili historii tak, aby pochopili vývojové a příčinné souvislosti a aby skrze poznanou historii porozuměli dané době.

Je nezbytné uvést, že v době první republiky stála výuka dějepisu v centru pozornosti a začala vycházet řada dějepisných metodických příruček. Mnozí pedagogové začali prosazovat myšlenku takzvaného individuálního učení,¹⁵³ což se týkalo i dějepisu. Řada učitelů v této době vypracovávala různé metodické práce¹⁵⁴ právě se zaměřením na individuální učení. Kromě toho se v metodikách doporučovalo, jak se má učit dějepisu.¹⁵⁵

Jako příklad uvedu metodiku určenou pro učitele dějepisu,¹⁵⁶ kde autor uvádí, že *„účel vlastivědného dějepisného vyučování jest dvojí: výchovný a vzdělávací. Vyučování dějepisné má vedle cvičení paměti, obrazivosti a mluvy ušlechťovati především cit, upevňovati vůli a bystřiti rozum žactva. Proto jest z dějepisného učiva vybírati hlavně zjevy, které přispěly k rozvoji vzdělanosti a ušlechťení lidstva a měly vliv na kulturní stav přítomnosti a vývoj nynějších světových názorů a řádů.“*¹⁵⁷ A zároveň je úkolem dějepisného vyučování, *„aby seznamovalo mládež s nejvýznačnějšími dějinami státu československého a vlastního národa tak, aby byl vystihován duch jednotlivých období, jeho vliv na další život lidstva a hlavně působení na nynější útvary společnosti. V popředí mají*

¹⁵²Janovský 1984, s. 107.

¹⁵³Individuální učení probíhalo, tak že učitel se stal organizátorem a připravoval, sledoval a hodnotil průběh samoučení u žactva. Janovský 1984, s. 109.

¹⁵⁴Na metodikách pracovali například Jaroslav Kopáč z Humpolce, Stanislav Nemeškal, Josef Sochor nebo Antonín Sosík. Janovský 1984, s. 109.

¹⁵⁵Tamtéž.

¹⁵⁶Till, Alois. *Metodika vlastivědného vyučování dějepisu: pro učitele a kandidáty učitelství*. V Praze: Česká grafická Unie, 1929. 88 s.

¹⁵⁷Till 1929, s. 9.

*býti stále dějiny lidu a jeho kulturní vývoj. Žáci mají jasně chápat, co významného se pro stát a národ událo v minulosti a co se děje v naší přítomnosti.*¹⁵⁸

3.1.1 Eduarch Štorch a jeho snaha o reformu výuky dějepisu

Eduard Štorch žil v letech 1878 až 1956 a byl významný český pedagog, archeolog a prozaik. Pocházel z Hořického kraje. Během svého života sepsal řadu metodických studií a dějepisných učebnic. Kromě toho psal i knihy pro mládež.¹⁵⁹

Tento významný pedagog rovněž absolvoval studia archeologie na pražské univerzitě. Zaměřoval se v dějinách hlavně na období pravěku a snažil se ho zprostředkovat nejen mládeži různými povídkami a romány. Díky svému zájmu o pravěké období se zasloužil o sbírku pravěkých nálezů, kterou během života shromáždil a v roce 1924 prodal Národnímu muzeu.¹⁶⁰

Štorch pracoval jako učitel a v letech 1919- 1921 byl dokonce školním inspektorem v Bratislavě. Později působil i jako ředitel měšťanské školy v Praze.¹⁶¹

Štorchovým pedagogickým cílem byla reforma dějepisu. Ten se podle něho měl vykládat především sociologickým způsobem. Již v předválečném období představil své záměry o reformě dějepisu ve dvou publikacích: *Reforma školního dějepisu* (1905) a *Nový dějepis* (1908).¹⁶² V těchto studiích Štorch formuloval své představy o způsobu a smyslu výuky dějepisu a odmítal faktografický a jednosměrný způsob výuky. Kritizoval dosavadní styl vyučování dějepisu a nesouhlasil se stylem výuky, který doposud byl založený hlavně na pouhém přijímání faktů bez jakýchkoliv souvislostí. Jeho cílem bylo, aby se učení historie oprostilo od nadměrného memorování a velkého množství faktů a letopočtů. Poukazoval na nutnost myšlení a analýzy pro výuku dějepisu.¹⁶³

Štorch mimo jiné sestavil učební pomůcku pro potřeby výkladu dějin, jedná se o časovou přímku tzv. *Dráhu dějin podle křesťanského letopočtu*.¹⁶⁴

¹⁵⁸ Till 1929, s.9.

¹⁵⁹ Cipro 2001, s. 472.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Cipro 2001, s. 472. a Janovský 1984, s. 104. Vojtko, Tibor. In: *Dějiny ve škole - Škola v dějinách*. Praha: Pedagogické muzeum J. A. Komenského 2010. s. 39.

¹⁶³ Janovský 1984, s. 104. a Šustová 2009, s. 8 -9.

¹⁶⁴ Štorch, Eduard. Cihelka, Oldřich. *Dráha dějin podle křesťanského letopočtu*. Československo: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého 1937.

Zároveň se snažil žactvo zaujmout a přiblížit mu nejen dějiny poutavým a zajímavým způsobem. Například organizoval pro děti lyžařské kurzy, učil v přírodě anebo bral žáky na archeologické vykopávky.¹⁶⁵

Štorch je považován za průkopníka v tzv. eubiotické výchově,¹⁶⁶ kterou se snažil realizovat na tzv. Dětské farmě v Praze, konkrétně na Libeňském ostrově. Tuto farmu řídil v letech 1925-1933. Jeho experiment spočíval na principu školy v přírodě.¹⁶⁷

Své představy o moderní pedagogice shrnul do sociálně-pedagogické knížky *Dětská farma*.

Štorch mimo jiné sepsal metodickou příručku,¹⁶⁸ kde se věnuje problematice školního dějepisu. Vyslovuje požadavek po novém a moderním dějepisu. Vedle toho odmítá dosavadní dějepis, označuje ho jako starý a kritizuje jeho nedostatky. Podle Štorcha zastaralý dějepis neodpovídá novodobému myšlení a teoretickým požadavkům. Žactvo by podle něho mělo prostřednictvím dějepisu vidět souvislosti se světovým děním a vývojem. V této příručce se autor snaží ukázat, jak má nový dějepis sloužit budoucímu životu. Štorch v této publikaci nemluví o dějepisu jako o vědě, ale jako o prostředku všeobecného vzdělání a jako o učebním předmětu.¹⁶⁹

Jak jsem již uváděla, v době první republiky, byl velmi bohatý výběr učebnic. Důkladněji se v této práci budu zabývat učebními knihami od Eduarda Štorcha a Karla Čondla.¹⁷⁰

¹⁶⁵Šustová 2009, s. 8- 12.

¹⁶⁶Doslova výchova zlepšující život. Cipro 2001, s. 472.

¹⁶⁷Cipro 2001, s. 472. a Vojtko 2010, s. 39.

¹⁶⁸Štorch, Eduard. *Školní dějepis v teorii i v praxi*. 1. vyd. Velké Meziříčí: Alois Šašek 1946.

¹⁶⁹Štorch 1946, s. 5.

¹⁷⁰Karel Čondl (1900-1977) byl český pedagog a spolupracovník Eduarda Štorcha. Během svého života učil na reformní měšťanské škole v Praze a celý svůj život se věnoval hlavně metodice dějepisného vyučování. Kromě toho se zabýval i metodikou českého jazyka. Zvláště se věnoval tvorbě učebnic a spolu se Štorchem se zasloužil o trojdielnou *Pracovní učebnici dějepisu* pro měšťanské školy. Čondl zároveň působil v reformním školském hnutí a stal se blízkým kolegou významného českého pedagoga Václava Příhody, který stál v čele tohoto hnutí. Po druhé světové válce pracoval jako vysoký úředník na tehdejší ministerstvu školství a vedle toho se dále zabýval problematikou dějepisného vyučování. Autory učebnic a školních osnov a samotné učitele vyzýval k tomu, aby se žactvo neučilo pouhý výčet životopisných dat a charakteristik, ale aby se na konkrétních jménech poukázalo na velikost ducha určitých osobností a aby žákům byly tyto osobnosti přiblíženy jako živí konkrétní lidé. Cipro 2001, s. 98.

3.1.1.1 Pracovní učebnice dějepisu

Podle trojdílné pracovní učebnice se učili žáci na měšťanských školách od šesté do osmé třídy. Všechny tři díly jsou koncipovány podobným způsobem. První díl¹⁷¹ obsahuje výklad pravěkých a starověkých dějin. Ve druhém díle¹⁷² jsou vyloženy dějiny středověké a počátek dějin novověkých. Třetí díl¹⁷³ začíná obdobím novověkých objevů a německé reformace a končí kapitolou zaměřující se na světovou hospodářskou krizi a dobu po ní. Žactvo se tak učilo i novější dějiny. Seznamovalo se s průběhem první světové války, s legionářskými dějinami a učilo se o osobnostech, které se zasloužily o vznik Československé republiky.

Učebnice obsahují na začátku pracovní návody pro samostatnou práci. Jednotlivé kapitoly jsou přehledně strukturovány a většina kapitol obsahuje různé přílohy, buď v podobě obrázků, mapek anebo plánek. Rovněž učebnice umožňuje četný prostor pro samostatnou práci. Obsahuje širokou nabídku úkolů a otázek. V druhém díle, v kapitole, která se věnuje období, kdy vládl v českých zemích Karel IV., se nachází například tyto otázky a úkoly pro samostatnou práci: „*Kterých hodností vladařských dosáhl Karel IV.? Kdy byl korunován na českého krále? Proč založil Karel v Praze universitu? (Letopočet pamatuj!) Prohlédni si obrázky gotických staveb a všimni si zejména štíhlosti věží, oblouků dveří a oken, výzdob oken a sloupů! O výsledcích svého pozorování si zapiš stručné poznámky! Vyprávěj o Karlštejnu! Prostuduj plán Prahy doby Karlovy a vylič ústně, jak se stala Praha velkoměstem!*“¹⁷⁴

Je zřejmé, že oba autoři kladli důraz na samostatnost žáků. Žáci měli vyhledávat informace, odpovídat na otázky anebo pracovat s mapovými přílohami.

Kromě výkladů zaměřených na politické a kulturní dějiny, objevuje se v těchto učebnicích i vyprávění o běžném životě v určitém období.¹⁷⁵

¹⁷¹Štorch, Eduard; Čondl, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu: Díl první, pro první třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1934. 160 s.

¹⁷²Štorch, Eduard; Čondl, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu: Díl druhý, pro druhou třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1935. 176 s.

¹⁷³Štorch, Eduard; Čondl, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu: Díl třetí, pro třetí třídu měšťanských škol*. Praha: Státní nakladatelství, 1937. 206 s.

¹⁷⁴Štorch E., Čondl, K. 1935. s. 106.

¹⁷⁵Štorch E., Čondl, K. 1934-1937. a Šustová 2009, s. 16.

3.1.1.2 Zhodnocení učebnice

Po hlubším studiu těchto učebních knih jsem dospěla k názoru, že tyto učebnice jsou nadčasové. Především oceňuji koncepci, která umožnila individuální práci žáků a vedla žactvo k tomu, aby nepřijímalo nesouvislá fakta, ale aby nad dějinami přemýšlelo v širším kontextu. Toto pojetí učebnic považuji za velmi přínosné a hodnotím ho více než kladně.

Rovněž se mi líbí způsob a styl výkladu. Z obsahu učebnic je zjevné uplatnění mezipředmětových vztahů, což je jediné dobře.

Slabou stránku těchto učebních knih shledávám v nedostatku důkladnějšího výkladu světových dějin. Avšak je pochopitelné, že v době těsně po vzniku nového státu se dějepisný výklad zaměřoval především na dějiny českých zemí.

3.1.2 Učební pomůcky

Na knižním trhu se kromě učebnic objevují i jiné učební pomůcky. Osobně jsem měla možnost zkoumat publikaci *Pracovní dějepisné návody pro žáky I. -III. třídy měšťanské školy* od Stanislava Nemeškala.¹⁷⁶ Z autorovy úvodní řeči pro žáky je patrné, že tyto pracovní dějepisné návody jsou v podstatě pracovním sešitem, který měli žáci zřejmě používat jako pomůcku, když se samostatně učili historii. V sešitě jsou uvedeny pokyny pro žáky, jak mají během školního roku pracovat a jak mají plnit jednotlivé úkoly. Samotný obsah sešitu je vcelku zajímavý a velmi dobře metodicky pojatý. Žactvo například mělo doplňovat slova do neúplných vět anebo odpovídat na položené otázky.

¹⁷⁶Nemeškal, Stanislav. *Pracovní dějepisné návody pro žáky I. -III. třídy měšťanské školy*. Praha: Československá grafická Unie 1935.

4 Výuka dějepisu v letech 1938-1945

V poslední kapitole této práce je mým záměrem zabývat se výukou dějepisu v období druhé republiky a především v době Protektorátu Čechy a Morava. Uvedu, jak byl dějepis ovlivňován jako učební předmět nacistickou cenzurou a stejně jako v předchozích kapitolách se budu věnovat pojetí tehdejších povolených učebnic. Kromě toho v této kapitole předložím vzpomínky jedné z učitelek dějepisu.

Podstatné změny ve výuce dějepisu nastaly již během období druhé republiky, avšak nejvíce v době Protektorátu. Již na podzim roku 1938 docházelo k organizačním proměnám československého školství.¹⁷⁷ Projevy protektorátní moci hrubě zasahovaly do vzdělávacího systému.¹⁷⁸

Dějepis byl jako učební předmět neustále v popředí zájmu tehdejší vlády a zásahy do vyučování historie byly velmi radikální. Učitelé neměli volné osnovy při výuce dějin jako za první republiky a bylo jim dokonce přísně nařizováno, co a jak mají učit. Většina učitelů se navíc účastnila povinných přeškolení, která probíhala v německém Rankenheimu u Berlína.¹⁷⁹

Hlavním cílem a úkolem výuky dějepisu bylo přesvědčit žactvo o tom, jak český národ je už od svých počátků spjat s německou říší. Během vyučování se žáci měli seznámit s důležitými událostmi československého a německého národa a především měli být vedeni k úctě k Říši a jejímu vůdci. Jedním z úkolů bylo také ukázat mládeži, jak je důležitá spolupráce mezi oběma národy.¹⁸⁰

Vedle různých nařízení a povinných školících kurzů, ovlivňovala tehdejší moc i dějepisné učebnice.¹⁸¹

Období od konce září 1938 do března 1939 bylo příliš krátké na to, aby nastaly nějaké výrazné změny ve vyučování dějepisu. Objevovала se sice snaha formulovat nové směrnice, podle kterých by se měly vytvářet nové učebnice, avšak

¹⁷⁷Měšťanské školy byly změněny na výběrové školy hlavní, které byly určeny pro omezený počet žáků čtvrtých tříd obecných škol. Počet studentů na středních školách, zejména na gymnáziích byl radikálně snížen. Vysokoškolské vzdělávání bylo zastaveno, vysoké školy byly uzavřeny. Janovský 1984, s. 110.

¹⁷⁸Tamtéž, s. 110.

¹⁷⁹Tamtéž.

¹⁸⁰Tamtéž.

¹⁸¹Souhrn veškerých nařízení a výnosů ministerstva školství a informace o tom, jaké učebnice byly zakázány a které se naopak směly používat, se nachází v publikaci O učebnicích. Zvláštní otisk z Věstníku Státního nakladatelství r. 1945.

neexistovaly ještě instituce, které by se zabývaly problematikou učebnic a učebních pomůcek ve školách. Tehdejší ministerstvo školství jmenovalo pouze komise pro revizi učebnic. Tyto komise měly za úkol přehodnotit již používané učebnice a vydat seznam zakázaných dějepisných učebnic.

Již v době druhé republiky se objevuje mezi vydanými výnosy zákaz používat učebnice dějepisu určené pro měšťanské školy od autorů Štorcha a Čondla.¹⁸² Zatímco během první republiky slavily tyto učební knihy úspěch, v době protektorátní tomu bylo naopak.

Při hlubším studiu všech tří dílů učebnic mě napadá mnoho důvodů, proč musely být Štorchovy učební knihy co nejdříve staženy z vyučování, a proto zde uvedu možné příčiny zákazu dříve hojně používaných dějepisných učebnic.

Autoři například věnují značný prostor československým legionářům,¹⁸³ což tehdejší moc jistě netolerovala. Kapitoly věnující se Janu Husovi a husitství nebyly zřejmě také vítány.¹⁸⁴ Dalším z důvodů mohl být také například výklad, kde je oslavován Tomáš Garrigue Masaryk a Edvard Beneš.¹⁸⁵ Masaryk je označen za velkého osvoboditele a jeho nástupce, Beneš, je charakterizován jako nesmírně vzdělaný a pracovitý muž.¹⁸⁶ Podobných nepřipustných textů se v učebnicích nachází jistě spousta, avšak jeden z podstatných a nezbytných, který bych měla uvést, je určitě charakteristika Adolfa Hitlera, kde je uvedeno: „*Hitler je*

¹⁸² *O učebnicích*. Zvláštní otisk z Věstníku Státního nakladatelství r. 1945. s. 1.

¹⁸³ V období po Mnichovu začaly útoky tehdejší moci směřovat i proti legionářům. Ti se stali terčem nacistické kritiky a bylo jim připisováno, že měli během první republiky výsadní postavení. Tisk je dokonce označil za osoby, které měly nadměrné výhody a požívaly nezasloužená privilegia. Jelikož se nacisté snažili odvést pozornost od všeho, co souviselo s předmnichovskou republikou, stala se legionářská tradice nevídanou a tehdejší moc se ji snažila úplně zničit. Proti legionářům nejvíce vystupoval K. H. Frank. Galandauer, Jan. *Bitva u Zborova: 2. 7. 1917 : česká legenda*. Praha : Havran 2002. s. 119-125.

¹⁸⁴ Jeden z německých spisovatelů ve své knize *Mýtus dvacátého století*, která je velmi ovlivněna nacistickou propagandou, dokonce napsal, že husitství je jiný projev protestantismu než tomu bylo u „vyspělých národů“, protestantismus podle něj obyvatelé Německa převzali od Wiklefa a ne od Jana Husa. Útočné řeči píše proti Janu Žižkovi a kritizuje husitské války. Klimek, Antonín. *Nástup Hitlera k moci: 30. 1. 1933 : začátek konce Československa*. Praha : Havran 2003. s. 143. Dalším projevem německé okupační moci a odmítnutí husitské tradice je symbolické znesvěcení Husova pomníku na Staroměstském náměstí v Praze. Pražští nacisté přikryli pomník vlajkami s hákovými kříži. Galandauer 2002, s. 123.

¹⁸⁵ Nacisté dávali do klatby, vše co nějak souviselo s tematikou a symbolikou první republiky a to jak politický systém, tak i její představitele. Galandauer 2002, s. 120.

¹⁸⁶ Štorch 1937, s. 217

*bezohledným diktátorem a potlačil násilím všechny jiné strany, zejména komunisty a socialisty; občany jiného smýšlení zastrašuje neslýchanou krutostí.*¹⁸⁷

Následný vznik Protektorátu Čechy a Morava zapříčinil ještě hlubší zásahy do vyučovaných předmětů. Probíhaly revize všech učebních knih. Pověřené komise zakázaly v srpnu 1939 používat desítky učebnic jak na základních, tak i na středních školách.¹⁸⁸ Právě učební knihy věnující se historii patřily mezi nejčastěji neschválené. Další rozhodnutí ohledně učebnic závisely pouze na nařízeních říšského protektora.¹⁸⁹

Kromě učebnic byly vyřazeny i učební pomůcky, například atlasy, historické filmy a obrazy.¹⁹⁰

Nový výnos ministerstva školství, tentokrát z května 1940,¹⁹¹ oznamoval nevyhovující učebnice a zároveň uváděl nutnost přepracování učebnic. Nové směrnice určovaly i podobu dějepisných učebnic. Stanoveno bylo: *„V učebnicích dějepisu jest dějiny německého lidu zařaditi na místo, které jim patří. Období, ve kterých český národ byl přičleněn k Říši a šel s německým lidem společnou kulturní a politickou cestou, budou mnohem podrobněji probírána, než jak tomu bylo v dosavadních učebnicích. Naproti tomu budou období, ve kterých vedení českého lidu stavělo se nepřátelsky k německému národu, probírána s největší zdrženlivostí a se zřetelem k tomu budou také zpracována a vhodně zkrácena.*“¹⁹²

Kromě vydání nových směrnic se také nařizovalo, jak se mají opravovat některá místa v učebnicích. *„Závadná místa v knihách nesmí býti přelepována, nýbrž začerněna nebo jiným způsobem učiněna naprosto neznatelnými a nečitelnými. Bude-li třeba odstraniti celý závadný list a nahraditi novým, musí býti obsah nového listu před vlepením schválen panem říšským protektorem.*“¹⁹³

¹⁸⁷Štorch 1937, s. 192-193.

¹⁸⁸Celkem prošlo kontrolou 279 učebnic všech v té době vyučovaných předmětů. Používat se po zhodnocení mohlo 236 učebnic, zakázáno bylo 30 učebnic a podle zbylých 13 knih se mohlo učit pouze při pokusném vyučování. Ohlašoval oběžník z 26. srpna 1939. *O učebnicích*. Zvláštní otisk z Věstníku Státního nakladatelství r. 1945. s. 3-4.

¹⁸⁹Tamtéž, s. 6-7.

¹⁹⁰Janovský 1984, s. 110.

¹⁹¹Výnos ministerstva školství byl vydán na pokyn říšského protektora dne 29. 5. 1940. Tento výnos byl doplněn ustanovením ze srpna 1940 a ohlašoval požadavek vydání nových učebnic a sem patřily i dějepisné učebnice. *O učebnicích*. Zvláštní otisk z Věstníku Státního nakladatelství r. 1945. s. 5.

¹⁹²Tamtéž, s. 6.

¹⁹³Tamtéž, s. 7.

Jelikož byla spousta učebních knih věnujících se historii stažena a v podstatě nebylo z čeho učit, rozhodlo se, že je třeba vydat nové učebnice. Byly dokonce sepsány i pokyny, jak mají učebnice vypadat. Vydávání nových dějepisných učebních knih však provázela řada komplikací a práce na učebnicích, které měly splňovat přísná kritéria, nebyla jednoduchá.¹⁹⁴

Jelikož nebyly učebnice, z kterých by bylo možné vyučovat dějiny, tak se v oběžníku z 31. srpna roku 1942 se nařizovalo, „aby se hodin dějepisu použilo pro intensivnější vyučování němčině.“¹⁹⁵ Hodiny dějepisu tedy vystřídala výuka německého jazyka.

Teprve na podzim roku 1942 byly vydány nové učebnice dějepisu. Na základních školách se učilo podle *Stručných dějin Říše*¹⁹⁶ a na školách středních se vyučoval dějepis podle *Geschichte für tschechische höhere Schulen*.¹⁹⁷

Krátký čas odolávala nacistické cenzuře Pekařova učebnice *Dějiny Čech a Moravy*,¹⁹⁸ věnující se období od pravěku do poloviny 18. století. I tato učební kniha však byla později zakázána a výuka dějepisu probíhala pouze na základě již zmíněných učebnic.¹⁹⁹

4.1 Učební kniha *Stručné dějiny Říše* a její zhodnocení

Dějepisná učebnice s názvem *Stručné dějiny Říše*²⁰⁰ byla určena žákům škol hlavních a obecných. Učebnice je zaměřena na dějiny v souvislosti s vývojem německého národa. Z obsahu učebnice je na první pohled zřejmé, že učební látka je velmi výrazně ovlivněna nacistickou propagandou. Za vše hovoří následující výklad, nazvaný *Adolf Hitler bojuje*: „V letech ponížení a hanby povstal německému lidu zachránce: Adolf Hitler. V marxismu rozpoznal správně baštu židovské světovlády, ve vnitřním vzpřímení svého národa cestu z neštěstí a nouze. Proti duchu židovstva postavil ducha fronty. V nejtěžším zápase proti nenávisti a

¹⁹⁴Tamtéž, s. 7-19.

¹⁹⁵Tamtéž, s. 19.

¹⁹⁶*Stručné dějiny Říše. Učebnice dějepisu pro žactvo škol hlavních a nejvyššího stupně škol obecných.* Praha 1943.

¹⁹⁷*Geschichte für tschechische höhere Schulen. Teil I.* Praha 1944.

¹⁹⁸Pekař, Josef. *Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století: učebnice dějepisu.* Praha 1942.

¹⁹⁹Janovský 1984, s.110-111.

²⁰⁰*Stručné dějiny Říše* 1943.

*lsti, proti nevědomosti a tuposti se mu podařilo probuditi německý lid a nadchnouti jej pro své požadavky.*²⁰¹

Nejen učební látka, ale i samotné nadpisy působí z dnešního pohledu velmi komicky. Jako příklad uvedu: *Německo se probouzí. Cesta ke Grossdeutschland* nebo *Nebezpečná bludná učení z Francie ohrožují Evropu*, pod tímto nadpisem se nachází výklad zaměřený na období velké francouzské revoluce.

Celá učebnice je koncipována tak, aby ovlivňovala smýšlení českého žáka a aby ho přesvědčila o historickém sepětí německého a českého národa. Na výkladu jednotlivých událostí se projevuje snaha vést žáky k názoru o české malosti a naproti tomu je přesvědčit o německé síle a velkoleposti. Německo je v učebnici vyzdvižováno jako velká říše, bez které český stát nemůže existovat. Je zjevné, že Němci se snažili vzdělávat a vychovávat žáky v duchu nacionálního socialismu a kultu Adolfa Hitlera a k tomu jim právě dějepis měl pomáhat.

Učebnici hodnotím velmi negativně, jelikož obsahuje tendenční výklad. Z obsahu učební knihy usuzuji, že jistě velmi dobře splňovala vytyčená kritéria tehdejší vládou. V učební knize postrádám objektivní přístup k historii.

²⁰¹ *Stručné dějiny Říše 1943*, s. 73.

4.2 Vzpomínky na vyučování dějepisu

Jak probíhaly hodiny dějepisu v době protektorátu, dobře ilustruje vyprávění jedné z učitelek, Anděly Chocholové, která učila dějiny na dívčím Gymnáziu Elišky Krásnohorské v Praze.

Anděla Chocholová ve svých pamětech popisuje, jak se vyučoval dějepis před válkou a během války. Zároveň píše o tom, jak mezinárodní situace ovlivňovala chod školy a způsoby výuky a také jak se změnila obsahová stránka vyučovacích předmětů a používaných učebnic, zejména dějepisných.

Mimo jiné uvádí i své učební metody a postupy při výuce historie. *„Děvčata měla u mne ráda hlavně to, že jsem nebazírovala na panovnících a letopočtech. Co je důležité, to se muselo říci, ale vždycky jsem měla na mysli kulturní a hospodářský vývoj, prostě takovou velkou charakteristiku určité doby.“*²⁰²

Podle Chocholové osnovy před druhou světovou válkou nebyly pevně dané, a tak výuka probíhala v režii samotných vyučujících. Dějepis se vyučoval na vyšším gymnáziu tři hodiny týdně a dokonce zbýval čas i na jiné aktivity, které studentům přiblížily historii a to např. promítání filmů anebo obrázků. Ve škole bylo k dispozici i kino. Tento alternativní způsob výuky si profesorka Chocholová pochvaluje.²⁰³

Chocholová zajímavě vypráví také o tom, jak se tajně snažila zprostředkovat studentkám dějiny neovlivněné německou propagandou. Rovněž vzpomíná na to, jak se v roce 1943 účastnila školení v Německu.

*„Na okupaci doplatila nejvíce výuka dějepisu. Zpočátku se z osnov jen vyškrtávalo, co tam Němci mít nechtěli. Ale potom v nových osnovách z roku 1942 vůbec vyučování dějepisu zakázali. Zeměpis ne, ale probírala se jen Velkoněmecká říše. Místo hodin dějepisu bylo zavedeno Vertiefung der deutschen Sprache.“*²⁰⁴ *Museli jsme i do třídních knih zapisovat všechno německy. Vysvědčení bylo dvojjazyčné, napřed německy, potom česky. Při “Vertiefung“ jsme měli číst nějaké německé články nebo něco z učebnice. Nevím, jak kdo to dělal. Já jsem měla v třídní knize zapsáno Vertiefung a na tabuli jsem napsala-to jsem vždycky tak*

²⁰² Chocholová, Anděla. *Výuka dějepisu za Protektorátu*. Praha 1990. s. 109.

²⁰³ Chocholová 1990, s. 109.

²⁰⁴ Zdokonalování se v německém jazyce-pozn. aut.

kryla-nějaký zajímavý článek z německého časopisu a pár slovíček. Děvčata pak vždycky říkala, paní profesorko, povídejte nám něco z českých dějin a já jsem se ptala, řekněte si, co chcete slyšet a klidně jsem si s nimi povídala. Ale vždycky jsem je upozorňovala, prosím vás, když někdo zaklepe a vejde cizí člověk, tak si pamatujte, že je to inspektor a my musíme pokračovat v tom, co máme na tabuli. Tak jednou inspektor zaklepal, vešel a pozdravil nacistickým pozdravem, což já jsem nikdy neopětovala. Podíval se na tabuli, tam viděl Vertiefung, byl to článek o starých Germánech. Tak si prohlížel tabuli a ptal se, zdali může dát třídě otázku. „Also, wem gehört die Zukunft?“ Třída zmlkla, nikdo si netroufl odpovědět, Pak se na mě jedna z žaček podívala, já na ni mrkla, ona se přihlásila a řekla: „Den Germanen!“ A bylo to. Byl velice spokojen, rozloučil se a odešel. Jen zavřel dveře, ozval se velký smích, až jsem děvčata musela krotit, no prostě to dobře dopadlo a je to úplně jako anekdota.“²⁰⁵.

„Když poslal ředitel oběžníkem po třídách, že se zastavuje výuka dějepisu úplně, dokud nebudou nové německé učebnice, byly jsme z toho smutné. Každá třída, kde jsem vyučovala, mi pak přinesla velikou kytici. Proč se nemohl dějepis vlastně učit dál? Museli jsme se totiž přeskolovat, a to nejen na kursech o prázdninách a o vánocích, ale i v Německu. Bylo to v Rankenheimu u Berlína. Tam jsme byli čtrnáct dní v roce 1943. Měli jsme německého velitele, německé profesory, s námi byl jeden náš inspektor jako vedoucí. Byli jsme tam samí historici, měli jsme dopoledne a i odpoledne přednášky a večer konverzaci. S Němci jsme museli trávit všechnen čas, i při večeři, to si nás posadili mezi sebe.“²⁰⁶

„Pak se dějepis opět vrátil do školy, ale podle německých učebnic. Dlouho jsem si je schovávala, protože to bylo místy jako anekdoty. Např. ten plavčík, který při objevení Ameriky vystoupil na stožár a zvolal „země“, to byl Němec a jmenoval se Diderick Pinning. Nebo čeští králové, Přemyslovci měli 80% německé krve. Něco bylo opravdu k smíchu.“²⁰⁷

Z uvedených vzpomínek je zřejmé, že vyučovat historii během protektorátu nebylo jednoduché a záleželo především na přístupu vyučujícího. Je navíc patrné, že zde hrála velkou roli odvaha učitelů. Výrazný podíl německé propagandy na

²⁰⁵Chocholová 1990, s. 111-112

²⁰⁶Tamtéž, s. 112.

²⁰⁷Tamtéž, s. 112.

obsah výuky dějepisu je z těchto pamětí více než zřejmý. Ovšem je nutné všimnout si i vzpomínky na ovlivňování učitelů prostřednictvím školení v Německu, o kterém jsem se již zmiňovala výše.

Závěr

Dějepis jako společenskovední školní předmět byl vždy ovlivněn konkrétní politickou situací a ze všech stran na něj byl vyvíjen úřední nebo politický nátlak. I přesto má mít dějepis své místo mezi vyučovacími předměty.

Cíl této práce, jehož jsem se snažila dosáhnout, bylo uceleně zmapovat vývoj výuky dějepisu na základních a středních školách v českých zemích od poloviny 16. století, od doby působení jezuitského řádu v českých zemích, do roku 1945 s přihlédnutím k vybraným používaným dějepisným učebnicím.

Vzhledem k tomu, že jezuité a piaristé zařadili výuku dějepisu do svých studijních plánů, pokládala jsem za vhodné věnovat se krátce oběma řádům z hlediska obecného i pedagogického vlivu v našem prostředí. Porovnávala jsem jejich dějepisné učebnice určené pro studenty gymnázií na základě výkladu dějin. Srovnávání nebylo jednoduché, jelikož obsah učebnic a způsoby výuky obou řádů se téměř nelišily. Odlišnosti jsem našla pouze v detailech. Jedno z úskalí v této práci bylo porozumět tehdejšímu výkladům v latinském jazyce.

V další části práce jsem sledovala, jaké učební knihy se používaly ve výuce dějepisu po tereziánských reformách a jak se dějepis konstituoval jako učební předmět. Snažila jsem se srovnávat vybrané hojně používané učební knihy a zjišťovat rozdíly v pojetí historického výkladu. S rychlým vývojem v devatenáctém století jsem zaznamenala i nemalé změny ve výuce dějepisu, který se postupně stával povinným vyučovacím předmětem nejen na středních, ale i na základních školách.

Jak vypadala výuka dějepisu v době první republiky a jak se proměnily používané učebnice a zejména jejich obsah, jsem zkoumala na základě metodických příruček dějepisu. K tomuto tématu mi také velmi pomohly učební osnovy, které nařizovaly způsoby výuky dějepisu a předepisovaly nejen cíle vyučování dějin. I v této části jsem zkoumala učebnice, avšak z důvodu velkého množství učebních knih, jsem si vybrala pouze trojdílnou učební knihu od autorů Eduarda Štorcha a Karla Čondla. Hlavním důvodem výběru je fakt, že Štorch byl nejen učitelem a autorem knih, ale zasloužil se významně o reformu dějepisu v době první republiky.

Průběh výuky dějepisu a zároveň jeho krátkodobé přerušení v době nacistické okupace velmi dobře ilustrují vzpomínky Anděly Chocholové, která vyučovala dějepis na Gymnáziu Elišky Krásnohorské v Praze. Na základě ministerských výnosů jsem měla možnost seznámit se se zásadními změnami, které ve výuce dějepisu v tuto dobu proběhly. Rovněž jsem se důkladněji věnovala vybrané učebnici, která byla schválena říšským protektorem. Navíc prostřednictvím této učebnice jsem zjistila, co se žáci v době Protektorátu učili.

Na začátku této práce jsem si položila otázky a v průběhu své práce jsem se snažila najít odpovědi. Výuka dějepisu procházela složitým vývojem a samotné koncepce výuky dějepisu a obsahy dějepisných učebnic mi potvrdily, že vyučování historii není jen poznání určitého období, ale jedná se především o celkový obraz společnosti v dané době.

Za svůj hlavní přínos v této práci považuji právě ucelené zmapování výuky dějepisu s přihlédnutím k vybraným používaným učebnicím, které jsem následně zkoumala z hlediska obsahové stránky. Celkové shrnutí jednotlivých zkoumaných učebnic jsem napsala na konec každé kapitoly, kde jsem se zároveň pokusila tyto učební knihy zhodnotit.

Největší problém, který mě při studiu tohoto tématu provázel, byl především nedostatek sekundární literatury. Proto jsem také často byla odkázána na studium informací z různých tehdejších metodických příruček, učebních plánů a osnov.

Tato práce nemůže pokrýt všechno, co by bylo důležité zmínit, avšak nabízí se řada možností, jak lze jednotlivé kapitoly rozšířit. Právě i má práce může být podnětem k vytvoření nového tématu, které by mělo za cíl jiné nebo hlubší studium této problematiky.

V tématu této práce lze najít možnosti jejího dalšího rozšíření. Jednotlivé kapitoly by mohly být doplněny o některé další méně používané učebnice a to zvláště v období první republiky, kde se nabízí možnost studovat dějepisné učební knihy Josefa Pekaře. Další příležitost k rozšíření této práce vidím ve zpracování učebních pomůcek, jako byly dějepisné nástěnné obrazy, diagramy, časové přímky, které učitelé ve výuce často využívali. Rovněž se jako námět dalšího zpracování nabízí témata jako: *Výklad husitství v českých středoškolských učebnicích dějepisu*

a jeho porovnání nebo Výklad první světové války v českých středoškolských učebnicích dějepisu a jeho porovnání.

Seznam pramenů a literatury

Učební knihy

Kapitola I

COMPENDIUM HISTORIAE, TAM SACRAE QUAM PROFANAE, GEOGRAPHIAE, ET HERALDICAE PRO GYMNASIIS SCHOLARUM PIARUM, QUA POTUIT BREVITATE, IN LUCEM EDITUM CUM FACULTATE CENSURAE REGIAE ORDINARII, ET PERMISS SUPERIORUM. ANNO MDCCLXVII PRAGAE, Typis Joannis Josephi Clauser, Regii Typographi. (PM JAK, Knihovna, inv. č. 10 162 a 10 355.)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU In Provincia Bohemiae. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum I. Historiae biblicae. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1729. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU In Provincia Bohemiae. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum II. De 4. praecipuis Monarchiis. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1729. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum III. Continuatio Monarchiae Romanae. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1728. (PMJAK, Knihovna, inv. č. 10 153.)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum III. Continuatio Monarchiae Romanae. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1730. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU In Provincia Bohemiae. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum IV. De Regnis, aliisque Orbis Provinciis. Typis. Universitatis Carolo-Ferdinandae in Colleg. S. J. ad S. Clementem, Anno 1729. (PM JAK, Knihovna, inv. č. 10 153 / IV.)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU In Provincia Bohemiae. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum IV. De Regnis, aliisque Orbis Provinciis. Typis. Universitatis Carolo-Ferdinandae in Colleg. S. J. ad S. Clementem, Anno 1738. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Rudimenta geographica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Geographica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum V. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1730. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Rudimenta historica, Sive Brevis, facilisque Methodus Juventutem Orthodoxam notitia Historica imbuendi, Pro Gymnasiis Societatis JESU. Authore Ejusdem Societatis Sacerdote. Opusculum VI. Epitomen Historiae Ecclesiasticae complectens. Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae in Collegio S. J. ad S. Clementem, Anno 1731. (NK, Oddělení rukopisů a starých tisků, sig. 50 F 20)

Kapitola II

GINDELY, Antonín. *Učebnice dějepisu pro školy měšťanské. I- III. díl.* Praha: Nákladem F. Tempského, 1888-1895.

LEPAŘ, Jan; SOKOL, Josef; ŠTASTNÝ, Jan. *Čítanka pro školy obecné: (vydání v osmi dílech). Díl I. - VIII.* Praha: císařský královský školní knihosklad, 1878-1904.

Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger. Nebst angehänger historischen Erdbeschreibung dieses Landes. Zum Gebrauche der Jugend verfasst von P. Alexius Pařízek, Predigeordens, öffentl. Lehrer bey der k. k. Normalschule. Zweyte verbesserte, und vermehrte Auflage. Prag, im Verlag der kais. königl. Normalschule 1782. (PM JAK, Knihovna, inv. č. 50 27.)

Kapitola III

NEMEŠKAL, Stanislav. *Pracovní dějepisné návody pro žáky I. -III. třídy měšťanské školy.* Praha: Československá grafická Unie, 1935. 83 s.

PEKAŘ, Josef. *Dějiny Čech a Moravy od pravěku až do polovice 18. století: učebnice dějepisu.* 3. přeprac. vyd. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1942. 140 s.

ŠTORCH, Eduard; ČONDL, Karel. *Pracovní učebnice dějepisu: Díl I-III, pro měšťanské školy.* Praha: Státní nakladatelství, 1934-1937.

Kapitola IV

Stručné dějiny Říše: učebnice dějepisu pro žactvo škol hlavních a nejvyššího stupně škol obecných. V Praze: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1943. 86 s.

Geschichte für tschechische höhere Schulen. Teil I. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu, 1944. 164 s.

Metodické publikace pro výuku dějepisu

JANOVSKÝ, Julius aj. *Základy didaktiky dějepisu: učebnice pro studium oboru učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů na filozofických a pedagogických fakultách.* 1. vyd. Praha: SPN, 1984. 254 s.

KOPÁČ, Jaroslav. *Vyučování dějepisu se zřetelem k některým novým směrům.* V Praze: Československá grafická Unie, 1936. 77 s.

ŠTORCH, Eduard. *Školní dějepis v theorii i v praxi.* 1. vyd. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1946. 154 s.

TILL, Alois. *Metodika vlastivědného vyučování dějepisu: pro učitele a kandidáty učitelství.* V Praze: Česká grafická Unie, 1929. 88 s.

Školní nařízení, osnovy a řády

Normální učebné osnovy pro obecné a měšťanské školy s českým vyučovacím jazykem a pro jednoročné učebné kursy připojené k těmto školám, v Čechách a na Moravě. Praha: Státní nakladatelství 1939.

O učebnicích. Zvláštní otisk z Věstníku Státního nakladatelství r. 1945.

Zákony a nařízení u věceh obecného a pokračovacího školství, na ten čas platné v království Českém. Chronologickým seznamem zákonů, rozhodnutí nejvyšších soudů a nařízení vládních, jakož i abecedním seznamem opatřil JUDr. Jaromír Čelakovský. Praha 1886.

Noviny a periodika

Národní listy, 19. 6. 1913, číslo výtisku 166.

Světobzor, 23. 6. 1882, číslo výtisku 26.

Didaktická pomůcka

ŠTORCH, Eduard; CIHELKA, Oldřich. *Dráha dějin podle křesťanského letopočtu*. Československo: Ústřední nakladatelství a knihkupectví učitelstva československého, 1937. (PMJAK, inv. č. OV B 0004)

Sekundární literatura

BOBKOVÁ- VALENTOVÁ, Kateřina. *Jezuitské gymnázium počátku 18. století*. In: *Barokní jezuitské Klatovy: sborník textů ze sympozia v Klatovech 27. -29. dubna 2007*. Klatovy: Klatovské katakomby, 2007.

CIPRO, Miroslav. *Slovník pedagogů*. 1. vyd. Praha: M. Cipro, 2001. 552 s. ISBN 80-238-6334-7.

ČORNEJ, Petr et al. *Dějiny země Koruny české. I., Od příchodu Slovanů do roku 1740*. 9. vyd. Praha: Paseka, 2003. 320 s. ISBN 80-7185-605-3.

ČORNEJOVÁ, Ivana et al. *Barokní jezuitské Klatovy: sborník textů ze sympozia v Klatovech 27.-29. dubna 2007*. Klatovy: Klatovské katakomby, 2007. 166 s. ISBN 978-80-254-0908-4.

ČORNEJOVÁ, Ivana. *Tovaryšstvo Ježíšovo: Jezuité v Čechách*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1995. 245 s. ISBN 80-204-0471-6.

GALANDAUER, Jan. *Bitva u Zborova : 2.7.1917 : česká legenda*. 1. vyd. Praha : Havran, 2002. 153 s. ISBN 80-86515-16-8.

CHOCHOLOVÁ, Anděla. *Výuka dějepisu za Protektorátu*. In: první české dívčí gymnázium 1890-1990. Sborník ke 100. výročí. Ed. Směřičková Helena. Praha 1990.

KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. *Dějiny pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Grada, 2008. 224 s. Pedagogika. ISBN 978-80-247-2429-4.

KLIKA, Josef, ed. *Stručný slovník paedagogický: Abecední soubor nejdůležitějších nauk ... se zřetelem k učitelstvu škol obecných a měšťanských. Díl 4, Napodobovací forma učebná - Pokračovací školy*. Praha: Odbor literárně-paedagogický při Ústředním spolku jednot učit. v král. Českém, 1897. s. 1006-1315.

KLIMEK, Antonín. *Nástup Hitlera k moci : 30.1.1933 : začátek konce Československa*. 1. vyd. Praha : Havran, 2003. 197 s. ISBN 80-86515-28-1

Kolektiv autorů. *Barokní jezuitské Klatovy: sborník textů ze sympozia v Klatovech 27. - 29. dubna 2007*. Klatovy: Klatovské katakomby, 2007. 166 s. ISBN 978-80-254-0908-4.

Kolektiv autorů (uspořádala Magdalena Šustová). *Dějiny ve škole - Škola v dějinách*. 1. vyd. Praha: Pedagogické muzeum J.A. Komenského, 2010. 219 s. ISBN 978-80-86935-13-3.

Kolektiv autorů. *Ottův slovník naučný: illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí*. V Praze: J. Otto, 1888-1909. 28 sv.

ŠTVERÁK, Vladimír. *Dějiny pedagogiky II*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1991. 181 s. ISBN 80-7066-467-3.

ŠUSTOVÁ, Magdalena. *Stalo se v zemi české: Jak se vyučoval dějepis*. 1.vyd. Praha: Pedagogické muzeum J.A.Komenského, 2009. 47 s. ISBN 978-80-86935-08-9.

VLČEK, Pavel; SOMMER, Petr; FOLTÝN, Dušan. *Encyklopedie českých klášterů*. 1. vyd. Praha: Libri, 1997. 782 s. ISBN 80-85983-17-6.

VLNAS, Vít. *Jan Nepomucký : Česká legenda*. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1993. 282 s. ISBN 80-204-0358-2.

ZEMEK, Metoděj; BOMBERA, Jan; FILIP, Aleš. *Piaristé v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, 1631-1950*. Prievidza: Scholae Piae, 1992. 328 s. ISBN 80-85716-02-X.

Seznam příloh

Příloha 1. Titulní list a předmluva z učebnice *Rudimenta historica*, 3. díl

(*Rudimenta historica*, opusculum III., 1730)

Příloha 2. Titulní list a předmluva z učebnice *Rudimenta historica*, 4. díl

(*Rudimenta historica*, opusculum IV., 1738)

Příloha 3. Ukázka z učebnice *Rudimenta historica*, 3. díl

(*Rudimenta historica*, opusculum III., 1730, s. 112-113.)

Příloha 4. Tabulka z učebnice *Rudimenta historica*, 4. díl

(*Rudimenta historica*, opusculum IV., 1738)

Příloha 5. Titulní strana učebnice *Compendium historiae*

(*Compendium historiae*, 1767)

Příloha 6. Ukázka z učební knihy *Compendium historiae*

(*Compendium historiae*, 1767, s. 192-193.)

Příloha 7. Tabulka z učebnice *Compendium historiae*

(*Compendium historiae*, 1767, s. 234-235.)

Příloha 8. Astrolábus - příloha učebnice *Compendium historiae*

(*Compendium historiae*, 1767)

Příloha 9. Titulní strana z učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

(Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*, 1781.)

Příloha 10. Ukázka z učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

(Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*, 1781, s. 162-163.)

Příloha 11. Tabulka v učebnici *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

(Pařízek, Aleš. *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*, 1781, s. 79.)

Příloha 12. Titulní strana *Čítanky pro školy obecné a měšťanské*, 7.díl

(Lepař, Jan; Sokol, Josef; Šťastný, Jan. *Čítanka pro školy obecné*, 1878-1904.)

Příloha 13. Titulní strana *Učebnice dějepisu pro měšťanské školy*, 2. díl

(Gindely, Antonín. *Učebnice dějepisu pro školy měšťanské. I- III. díl.*, 1888-1895)

Příloha 14. Ukázka ze 4.dílu *Čítanky pro školy obecné a měšťanské*

(Lepař, Jan; Sokol, Josef; Šťastný, Jan. *Čítanka pro školy obecné*, 1878-1904)

Příloha 15. Ukázka ze 4.dílu *Čítanky pro školy obecné a měšťanské*

(Lepař, Jan; Sokol, Josef; Šťastný, Jan. *Čítanka pro školy obecné*, 1878-1904)

Příloha 16. Titulní strana *Pracovní učebnice dějepisu*, 2. díl

(Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu, II.díl*, 1935.)

Příloha 17. Ukázka z *Pracovní učebnice dějepisu*, 1. díl

(Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu: I. díl*, 1934., s. 3.)

Příloha 18. Ukázka z 2. dílu *Pracovní učebnice dějepisu*

(Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu, II. Díl*, 1935. s. 126-127.)

Příloha 19 Ukázka úloh pro samostatnou práci

(Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu: II.díl*, 1935. s. 106.)

Příloha 20. Časová přímka

(Štorch, Eduard; Cihelka, Oldřich. *Dráha dějin podle křesťanského letopočtu*, 1937)

Příloha 21. Ukázka z dějepisného pracovního sešitu

(Nemeškal, Stanislav. *Pracovní dějepisné návody pro žáky I. -III. třídy měšťanské školy*, 1935, s. 44.)

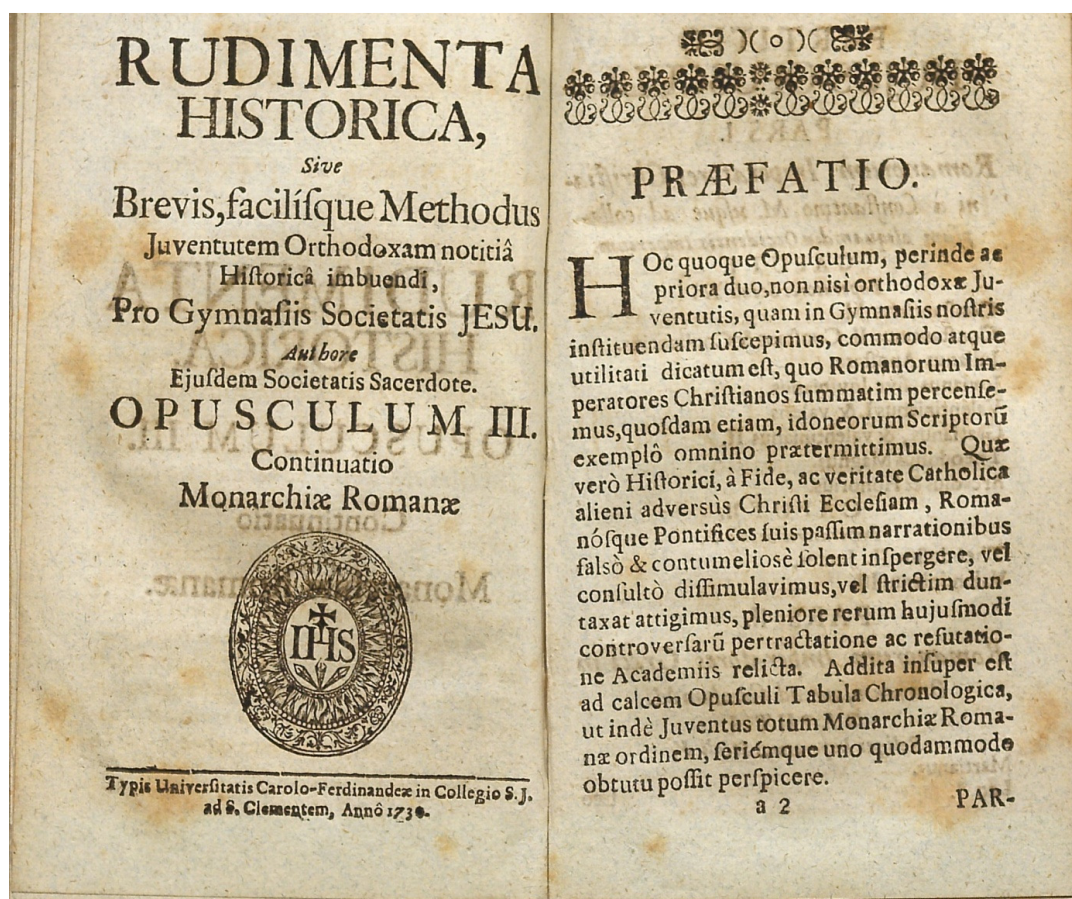
Příloha 22. Ukázka z učebnice *Stručné dějiny Říše*:

(*Stručné dějiny říše* 1943, s. 72-73.)

Příloha 23. Soupis hodinových dotací dějepisu na základních a středních školách

(Šustová, Magdalena. *Stalo se v zemi české: Jak se vyučoval dějepis*, 2009, s. 27-28.)

Přílohy

Příloha 1. Titulní list a předmluva z učebnice *Rudimenta historica*, 3. díl

RUDIMENTA HISTORICA,

Sive

Brevis, facilisque Metho-
dus Juventutem Orthodoxam no-
titiâ Historicâ imbuendi,
Pro Gymnasiis Societatis JESU
In Provincia Bohemiæ.

Authore

Ejusdem Societatis Sacerdote.

OPUSCULUM IV.
De Regnis, aliisque Orbis
Provinciis.

Pragæ, Typis Universitatis Carolo-Ferdinandæ in Coll.
S. J. ad S. Clementem, Annô 1738.

PRÆFATIO

Ad Benevolum Lectorem.

Pusculum hoc, Catho-
licæ potissimum Ju-
ventutis, in Societatis
nostræ Gymnasiis instituendæ,
usibus destinatum ed collineat,
ut tenera hæc ætas brevi, captû-
que haud admodum difficili de
variis Regnis, & Orbis Regioni-
bus notitiâ jam nunc imbuatur.
Æquum porrò videbatur, ut Ger-
manica juvenus de suamet Pa-
tria aliquantò pleniorẽ erudi-
tionem hauriret, quàm de exte-
riorum historiis. Ea causa est,
cur de Germanorum regno non
nihil fusiùs agatur. Benevolus
Lector amicè convenitur, ut
meminisse iterum non gravetur,

A 2

etiam

Příloha 2. Titulní list a předmluva z učebnice *Rudimenta historica*, 4. díl

stratoris etiam officio functus, Urbanum V. e-
quitem pedes sequi non erubuerit. Pragæ Ar-
chiepiscopatum condidit, dotavitque, & S. Wen-
ceslai honoribus magnificam excitavit Basilicam.
Quam iustitiæ amans fuerit, vel indè pater, quòd
Pragæ in publico sæpe tribunali confidens, omni-
um querelas audire, omnibusque jus dicere vo-
luerit. Doctrinà insuper excelluit, quinque lin-
guarum, Latinæque apprime peritus. Literas,
viròsque eruditos, quos inter Bartolus Juriscon-
sultus celeberrimus, & Franciscus Petrarcha, ma-
gno semper in pretio habuit. Academiam Pra-
gensem multis ornatam privilegiis fundavit. Di-
sputationibus, aliisque exercitationibus literariis
plures sæpe horas interfuit tanta cum voluptate,
ut cum aliquando de prandii tempore moneretur
à suis, responderit: irent ipsi, pranderentque; si-
bi namque præ omnibus epulis certamen hoc li-
terarium sapere.

5. *Quid Imperatori huic potissimum vitio
vertitur?*

Quod Regni Bohemiæ, quàm Imperii ampli-
ficandi ornandique studiosior, urbes quasdam &
vectigalia, ad idem Imperium pertinentia vendi-
derit; præcipuè verò quòd Wenceslaum filium,
cujus mores improbos nescire non potuit, redem-
ptis magna pecuniæ vi Septemviralibus suffra-
giis, sibi successorem destinàrit. Caterùm præ-
ter

ter morem antecessorum uni Bohemiæ Carolus
ferè affixus hæsit, unde jura dare Imperio con-
sueverat; cum tamen Imperatores reliqui in i-
tineribus conficiendis multi fuerint, prout varia
provinciarum aut necessitas, aut utilitas exigere
videbatur. Obiit annò Imperii 32. Christi 1378.
filio successore sapientissimis monitis instructo;
quibus tamen hic insuper habitis, suo potius ge-
nio est obsecutus.

112. Wenceslaus iners.

1. *Ecquem Christianos inter Cæsares hic locum
obtinet?*

Omnium sanè postremissimum, inter Caligu-
las potius, Neronas, & Heliogabalos collocan-
dus; adeò nihil dignum Christiano Principe ges-
sit, ebrietati, otio, omniq; turpitudini, perpe-
tuo intentus, non homo, sed monstrum hominis.
Carnifex perpetuus ejus lateri comes adhærebat,
ut è vestigio sanguinaria Domini Imperia exequi
posset.

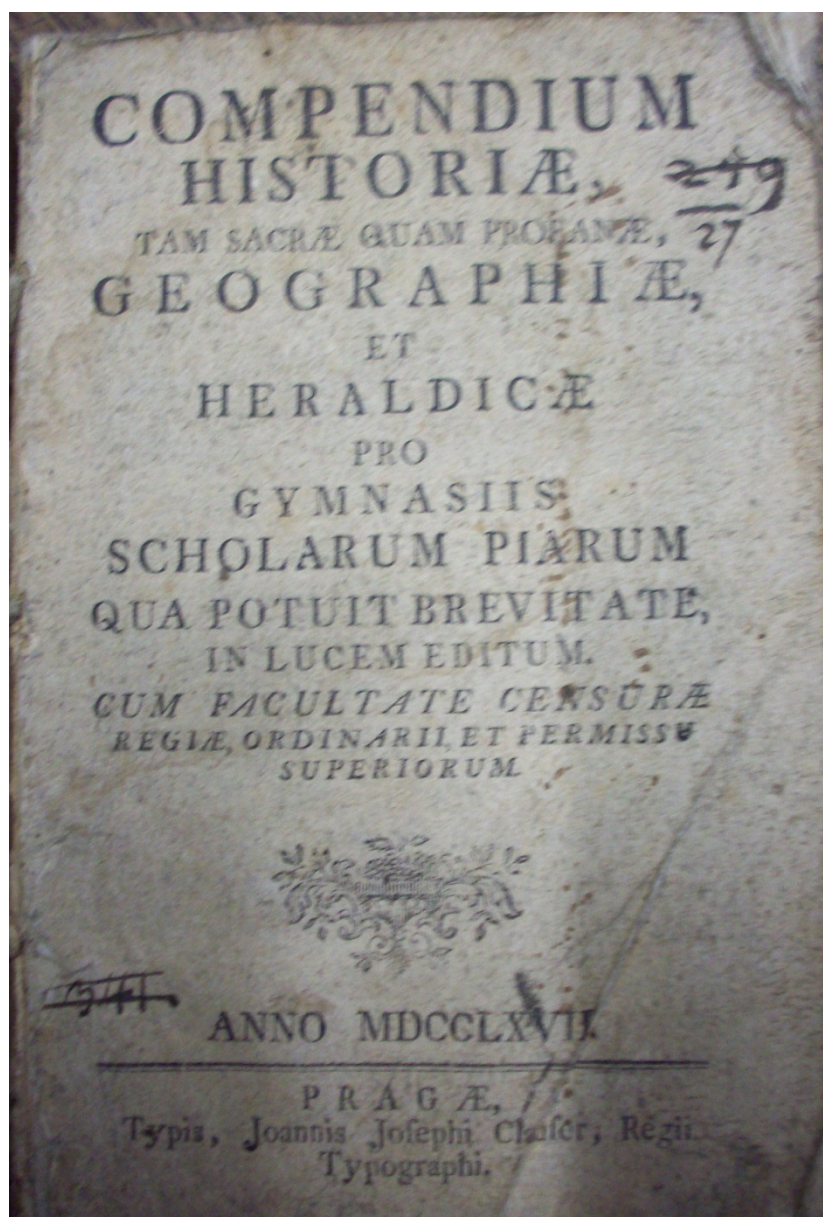
2. *Cur S. Joannem Nepomucenum necari jussit?*

Joannæ Imperatrici pientissimæ à confessioni-
bus hic erat, à quo expiscari cum vellet Wences-
laus, qua de re arcano in tribunali se accusaret
conjunctus, Sacerdos Cæsaris impietatem execratus,
tam sibi nefas esse ajebat quicquam per sacram
exomologesin cognitum, evulgare, quàm Cæsa-
ri

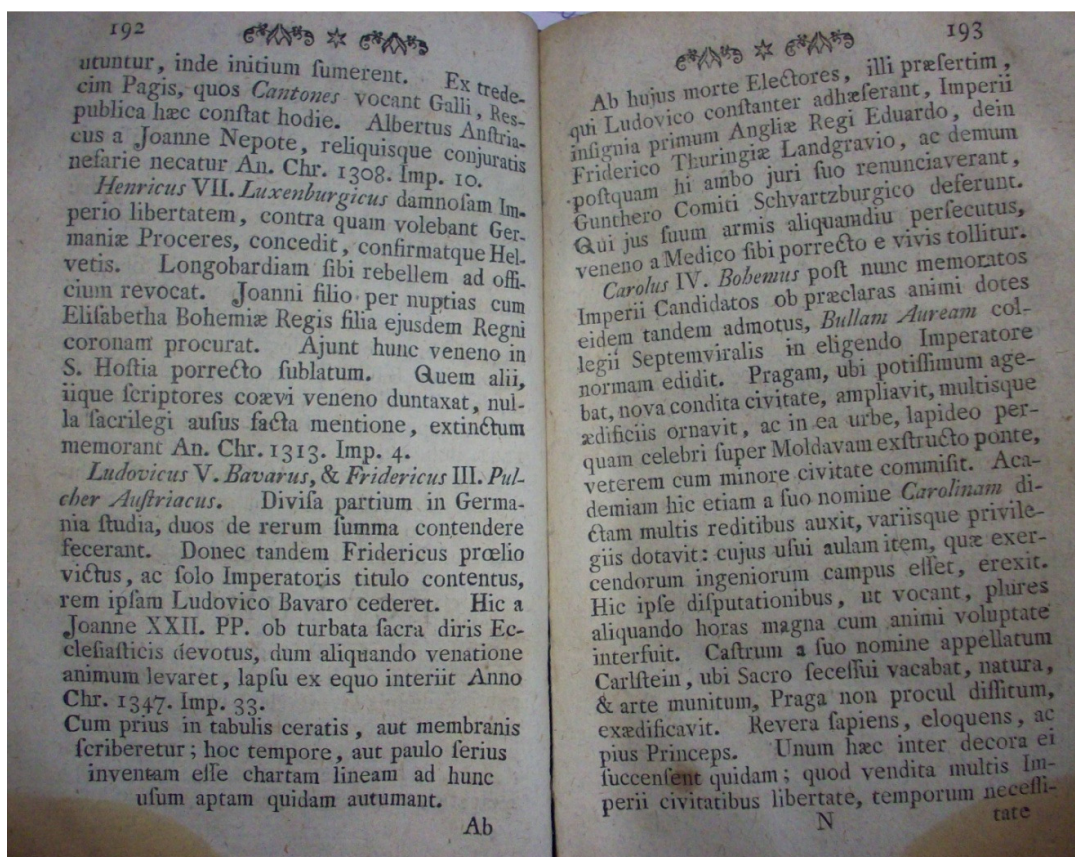
Příloha 3. Ukázka z učebnice *Rudimenta historica*, 3. díl

763	8. Wenceslaus I.	22	
785	9. Cremovilius.	19	
804	10. Neclamus.	35	
839	11. Gllivizius.	17	
856	12. Borivorius I.	48	Christo primus dat nomē
904	13. Spitigneus I.	2	
906	14. Ladislaus I.	10	
916	15. S. Wencesl. II.	22	Occisus à fratre Boleslao.
938	16. Boleslaus I.	29	
967	17. Boleslaus II.	32	
999	18. Boleslaus III.	13	
1012	19. Jaromirus.	25	
1037	20. Bretislaus I.	18	
1055	21. Spitigneus II.	6	
1061	22. Ladislaus II.	25	Rex dicitur ab Henrico
1086	23. Ladislaus III.	6	IV. Imp.
1092	24. Conradus I.	M.8	
1092	25. Bretislaus.	8	
1100	26. Borivorius II.	7	
1107	27. Suatoplocus.	2	
1109	28. Ladislaus IV.	16	
1125	29. Sobieslaus.	15	
1140	30. Ladislaus V.	34	Rex Bohemiæ secundus.
1174	31. Sobieslaus II.	4	
1178	32. Fridericus.	12	
1190	33. Conradus II.	1	
1192	34. Wencesl. III.	1	
1193	35. Bretislaus.	3	Episcopus Pragensis Re-
1196	36. Ladislaus VI.	0	gni administ.
	<i>Reges continui.</i>		
1196	37. Primislaus II.	32	Dictus etiam Othocarus,
1231	38. Wenceslaus IV.	24	quia charissimus Othoni
1251	39. Othocarus II.	23	IV. Imperatori.
1278	40. Wenceslaus V.	27	Pius.
1305	41. Wenceslaus VI.	1	Ultimus è stirpe Primislai
			agricolæ.

Příloha 4. Tabulka z učebnice *Rudimenta historica*, 4. díl

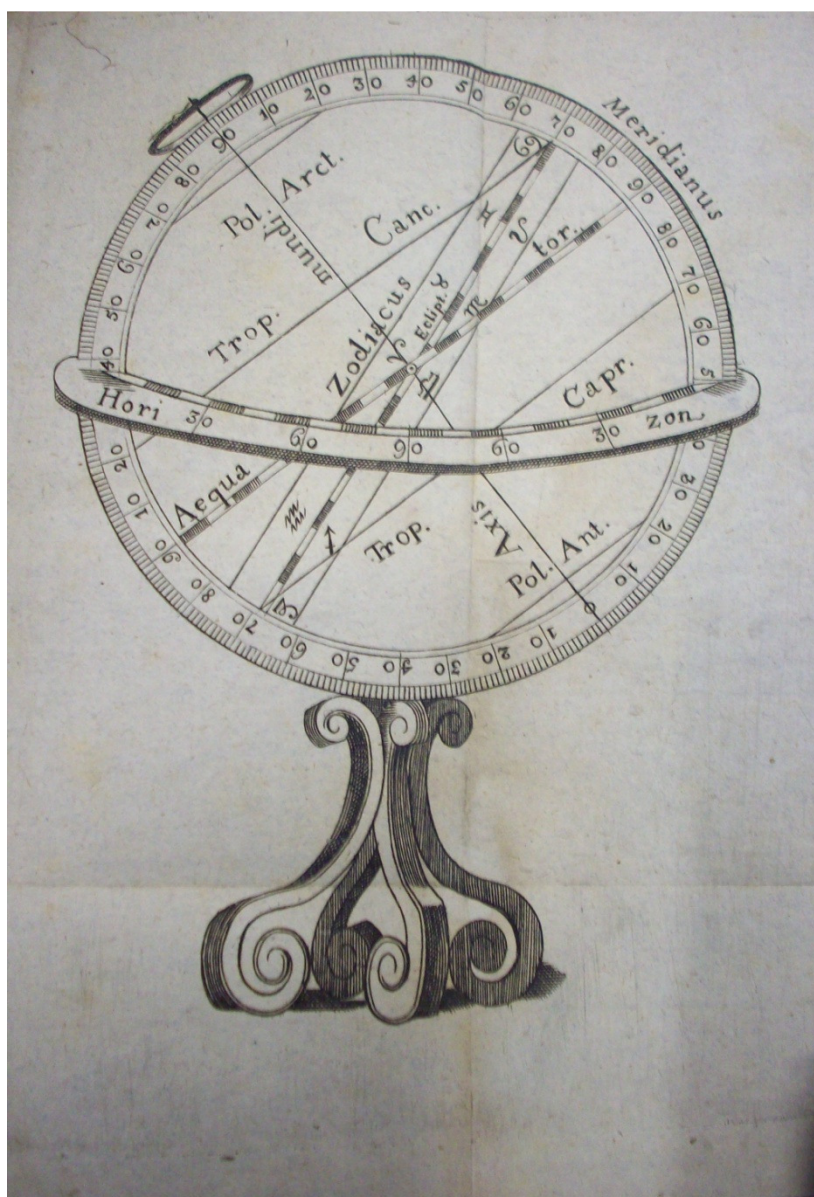
Příloha 5. Titulní strana učebnice *Compendium historiae*

Příloha 6. Ukázka z učební knihy *Compendium historiae*

234	<p>cus Imp. II. Wladislaus I. vel Ladislaus IV. ad Varnam in praelio a Turcis occisus. Joannes Corvinus Gubernator. Ladislaus V. Mathias Corvinus. Wladislaus II.</p> <p>SECULUM XVI. Ludovicus II. ad Mobatschium in praelio cum Turcis misere interiiit. Joannes Zapolius regnat cum Ferdinando I. Imp.</p> <p>REGES E DOMO AUSTRIACA, qui simul Imperatores. Ferdinandus I. solus regnat. Maximilianus II. Rudolphus II.</p> <p>SECULUM XVII. Mathias, Ferdinandus II. Ferdinandus III. Ferdinandus IV. Leopoldus.</p>	<p>SECULUM XVIII. Josephus I. Carolus VI. Maria Terefia nomen Apostolici pro Regibus resuscitat.</p> <p>DUCES, AC REGES BOHEMIÆ juxta Hagecium ab An. 550. seu seculo VI. SECULUM VIII. Libuscha, Przemislaus ex Agricola Dux. Ab hoc quidam missis prioribus, Bohemice Ducum Catalogum texunt. SECULUM VIII. Mnatus, Wogenus, Krzezomislus. SECULUM IX. Neclanus, Hostivodus, Borzivogus I. SECULUM X. Spitigneus, Ladislaus I. S. Wenceslaus a fratre Boleslao ob fidem Christi necatus. Bo-</p>
235	<p>Boleslaus I. Boleslaus II. Boleslaus III. SECULUM XI. Jaromirus, Brzetislaus, Spitigneus II. Ladislaus II. Rex dicitur ab Henrico IV. Imp. Ladislaus, vel Wladislaus III. Conradus I. Brzetislaus II. SECULUM XII. Borzivoius II. Suatoplucus, Wladislaus IV. Sobieslaus, Wladislaus V. Rex Bohemie II. Sobieslaus II. Fridericus, Conradus II. Wenceslaus III. Brzetislaus Episcopus Pragen. Administrator Regni. Wladislaus VI.</p> <p>REGES CONTINUI. Przemislaus II. dictus etiam Ottocarus, quia Ottoni Imp. carus. SECULUM XIII. Wenceslaus III. Ottocarus II. Wenceslaus IV.</p>	<p>SECULUM XIV. Wenceslaus V. ultimus e stirpe Przemislai Agricola. Rudolphus Austriacus Henricus, Regnum administrant.</p> <p>Reges partim ex stirpe Luxemburgica, partim Austriaci. Joannes, Carolus IV. Imp. Wenceslaus iners Imp. SECULUM XV. Sigismundus Imp. Belum Hussiticum. Albertus II. Imp. Wladislaus vel Ladislaus VIII. filius Alberti posthumus. Georgius Podiebradius, alius administrator. Ladislaus VIII. SECULUM XVI. Ludovicus. Hos excipiunt e domo Austriaca omnes Bohemice Reges, & simul Imperatores. Fer-</p>

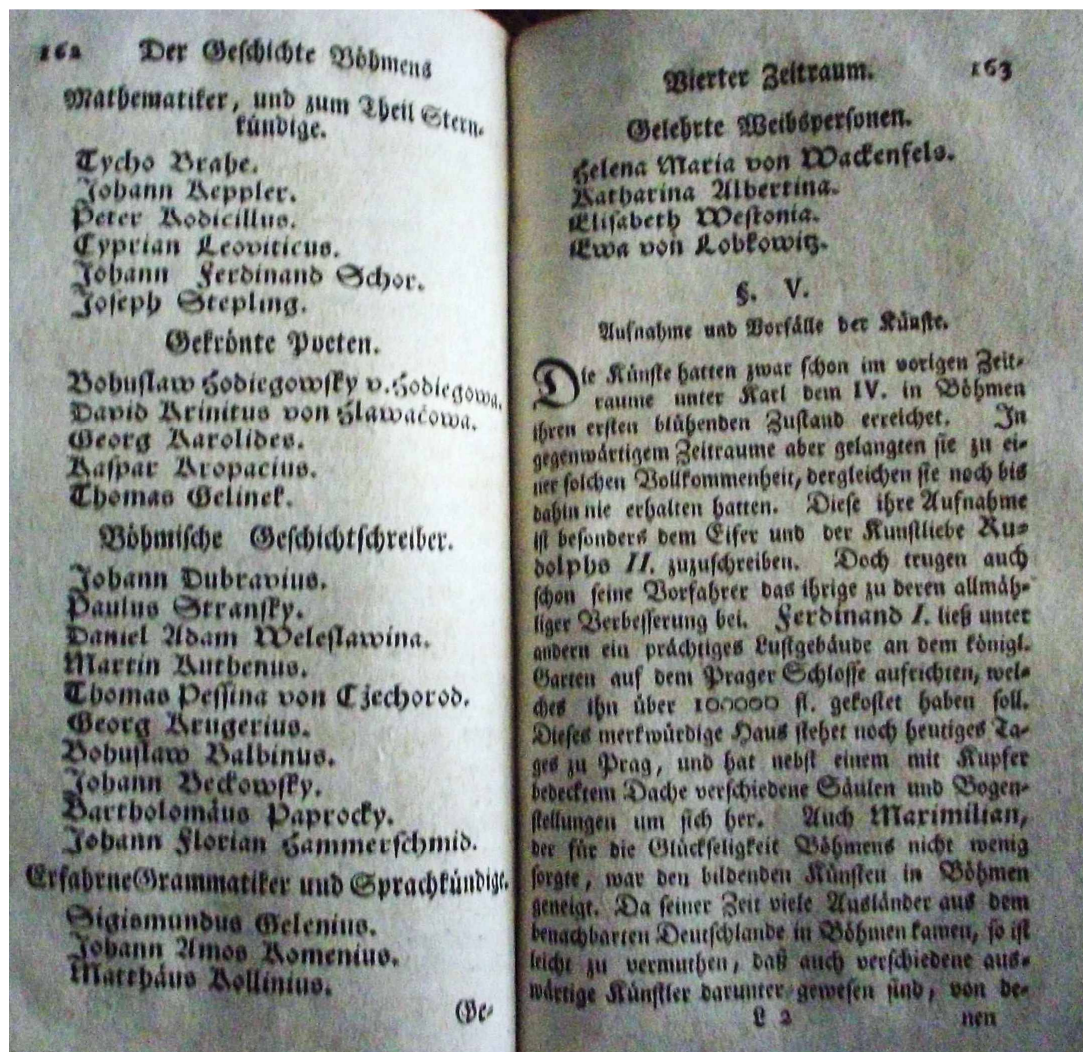
Příloha 7. Tabulka z učebnice *Compendium historiae*

Příloha 8. Astrolábus - příloha učebnice *Compendium historiae*

Příloha 9. Titulní strana z učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

Příloha 10. Ukázka z učebnice *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

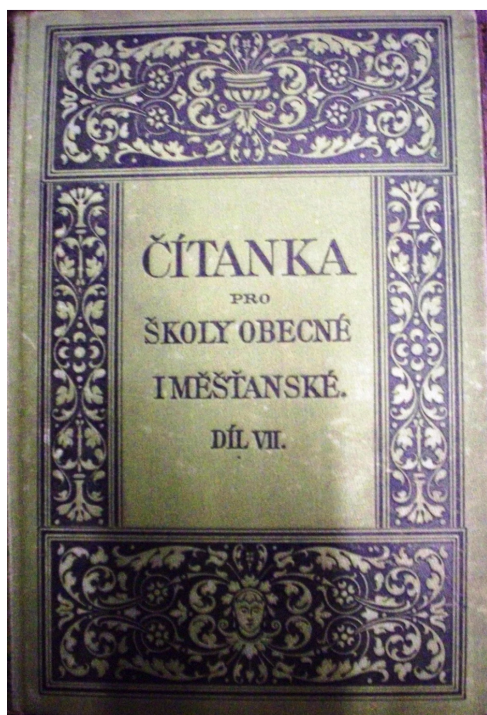
Pag. 79

Synchronistische Tabelle über den zweiten Zeitraum.

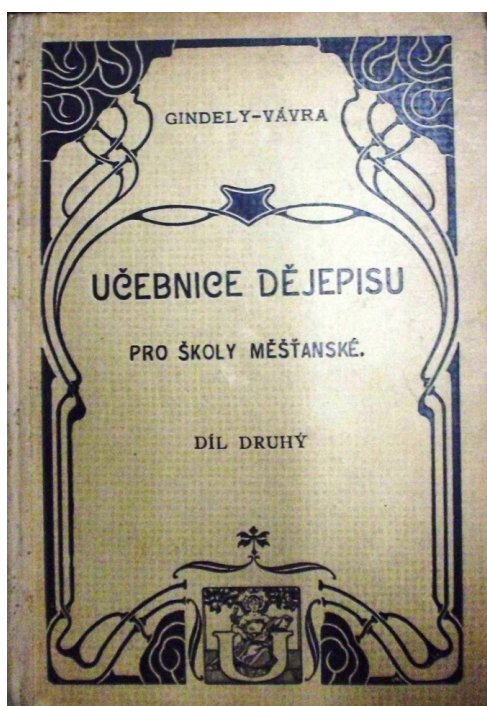
Jahr Zählung	Regenten	Zeit rechn- ung	Bischof von Prag	Religion	Litteratur	Künste	Sitten	Handlung	Ackerbau	Bergbau, und Münzwesen.
875 899 921	Boleslav Svatopluk Kostislav			Einführung der christlichen Religion in Böhmen. Verfolgung der Christen unter der Draho- mira.	Einführung der slawischen Buchstaben.	Verbesserung der Baukunst und anderer Künste.	Verbesserung der Sitten, nach den Grundsätzen der wahren Religion.			
925	Drahomira									
928	Wenzel der hei- lige							Verhütung des ausländi- schen Handels.		
935	Boleslav I.									Erster Mähnen- bergbau der Bergwerke. Ordnung des Auffommens des Münz- wesens.
967	Boleslav II.			Befestigung des ganzen Landes zum christli- chen Glauben. Anfang des Prager Bis- thums.	Errichtung der lateinischen Schulen.			Aufnahme des Ackerbaues durch die Be- nediktiner Mönche.		
971 980 988			Dietrich Adalbert Zdenek			Einführung der Kirchengefänge				
999 1007 1012	Boleslav III. Jaromir Wladislaw									
1017 1024 1030			Helldard Hil- debrand							
1037 1055 1061	Wladislaw Jaromir II. Wladislaw II.									
1068 1091			Jaromir Kostislav		Theologische Schule zu Prag.				Ackerleute werden der Pacht entge- gen, in Krieg zu ziehen ent- schieden.	Überfluß an Gold und Sil- ber in Böh- men.
1095	Wenzel Wladislaw II.			Abkündigung der noch zurückge- bliebenen Wis- senschaft.			Verfälschung der Sitten, verschiedene Gebrauche werden ent- setzt.			
1099	Jaromir II. Wladislaw I.		Hermann							
1122			Wladislaw							

ad h. E.

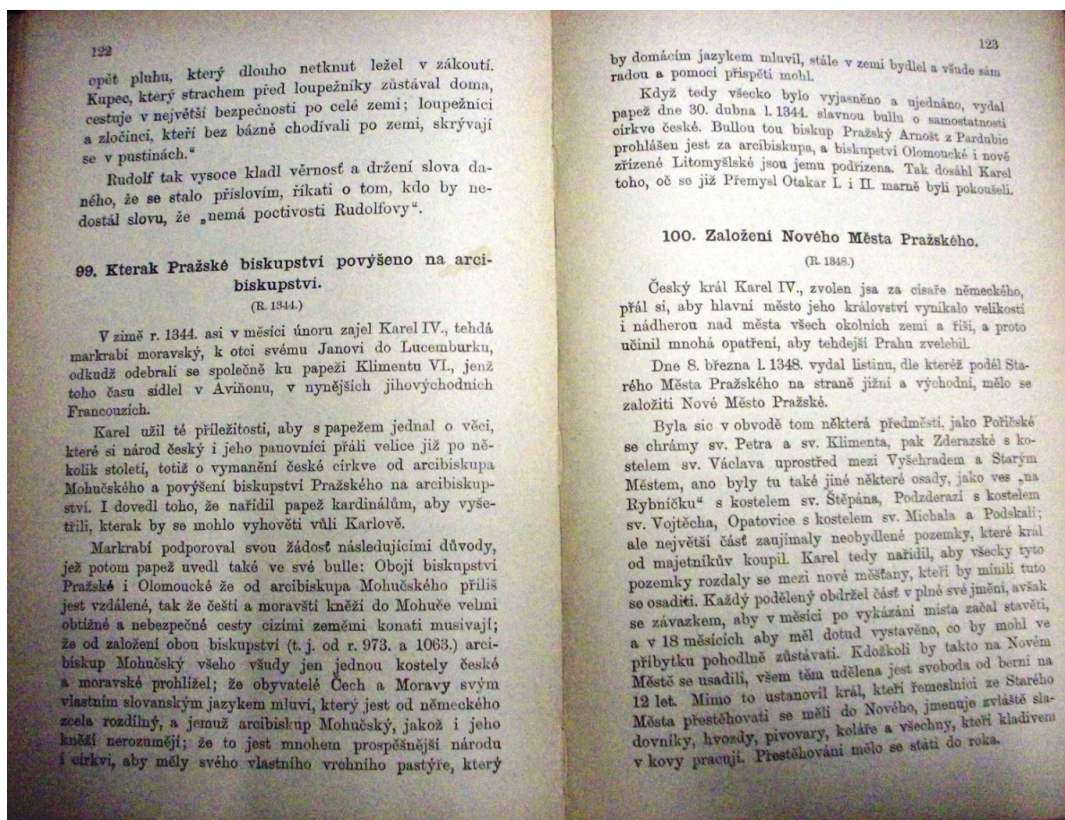
Příloha 11. Tabulka v učebnici *Versuch einer Geschichte Böhmens für den Bürger*

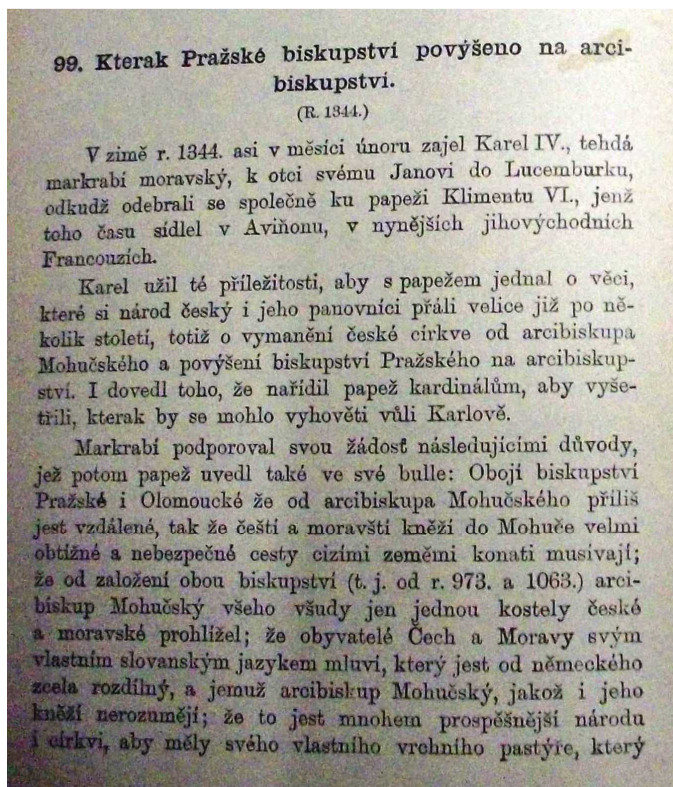
Příloha 12. Titulní strana *Čítanky pro školy obecné a měštanské*, 7.díl

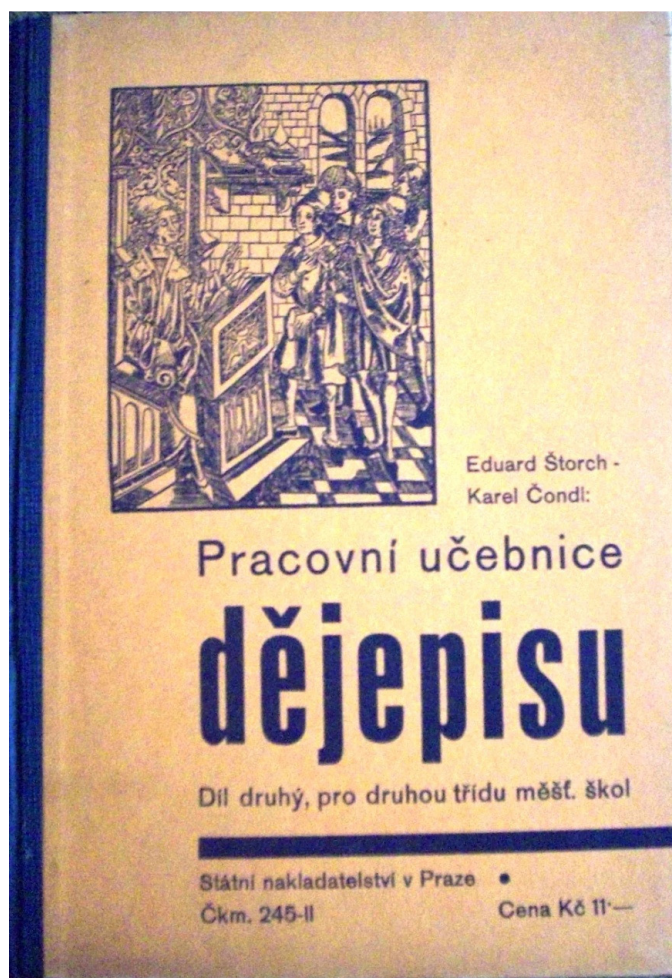
Příloha 13. Titulní strana *Učebnice dějepisu pro měštanské školy*, 2. díl

Příloha 14. Ukázka ze 4.dílu *Čítanky pro školy obecné a měšťanské*

Příloha 15. Ukázka ze 4.dílu *Čítanky pro školy obecné a měšťanské*

Příloha 16. Titulní strana *Pracovní učebnice dějepisu*, 2.díl

Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu*, II.díl, 1934. s. 3.

Návod pro samostatnou práci.

1. Po úvodním výkladu si přečtete pozorně články oddílu a prohlédnete si příslušné obrázky a mapky!
2. Napište si nadpisy článků v tom pořadí, jak jdou za sebou! Budou vám dobrým vodítkem při studiu.
3. Neporozuměl-li jste něčemu, poznamenejte si to a požádejte o vysvětlení!
4. Přečtete si znovu první článek, pak zamhuřte oči a v duchu promyslete, co jste právě četl!
5. Ke každé otázce si vyhledejte odpověď a stručně ji zapište do sešitu!
6. Je-li třeba, použijte mapy! Vypravujte, co vše vidíte na obrázku!
7. Událost, která se vám zvláště líbí, doprovodte obrázkem (ilustrací)!
8. Oddíl „Procvičení“ pracujte pokud možno z paměti! Po vypracování jej srovnajte se spolužákovou prací a vyzkoušejte se navzájem!
9. Jste-li s některou částí oddílu hotov, přečtete si znovu odpovědi v svém sešitě a pokuste se podle nich souvisle vyprávěti!
10. Vyzkoušejte se navzájem z vypracované části oddílu!
11. Jste-li přesvědčen, že vypracovanou část dovedete, přihlaste se ke zkoušce!
12. Jste-li dříve hotov se všemi částmi oddílu než ostatní spolužáci, požádejte o doplňkovou četbu!

Které pomůcky musíte mít pro samostatnou práci?

1. Nelinkovaný deník. Tam budete zapisovati odpovědi k otázkám, kreslit náčrtky map a ilustrace, dělati přehledy a časové přímky.
2. Poznámkový sešitek, kam budete zapisovati neznámá slova uvedená v oddíle „Procvičení“.
3. Sešit výstřižků na vhodné obrázky, krátké články a zprávy z novin a časopisů.

Rozšiřovací učivo je označeno v nadpisech článků hvězdičkou (*).

Příloha 17. Ukázka z *Pracovní učebnice dějepisu*, 1.díl

vždy popouzel proti husitům a že papeže, zvoleného kostnickým sněmem, vybízel k církevním trestům, které se od smrti Husovy na neposlušný český národ přímo hrnuly. Pro všechno to lid nechtěl o Zikmundovi ani slyšet. Toliko šlechta a Praha vyzvaly Zikmunda, aby se ujal v českých zemích svého dědictví, žádající jej zároveň, aby dovolil přijímání pod obojí způsobou.

Zikmund, jak se zdálo, nezamítal tohoto požadavku. S Čechy vyjednával, jednání protahoval, ale zatím se tajně připravoval na vojenský vpád do země. Po všech svých zemích i v říši německé sbíral vojsko, tajně se také dorozumíval s českým panstvem, které zůstalo věrno církvi, a v příhodné chvíli se hotovil napadnout Čechy a společně s vojskem české katolické šlechty mocí vyvrátit kořeny českého kacířství. Takto připraven, přiměl r. 1420 papež k vyhlášení křížové války proti Čechům. Po všech křesťanských zemích se četla papežská bula, již byli voláni do zbraně křížáci, aby se jako proti nevěřícím vypravili ve znamení kříže vyhubit ohněm i mečem české kacířství.

Na jaře r. 1420 vpadl Zikmund do Čech v čele nesmírného vojska. Jeho žoldnéři pustošili zemi, loupili a pálili a dopouštěli se broznych ukrutností. Strach padl na Prahu. Její vojenské síly nestačily ohromné armádě Zikmundově, jež měla na sto tisíc žoldnéřů. Ve chvíli nejvyššího nebezpečí přispěchal však Praze na pomoc Jan Žižka z Trocnova s vojskem bratrstva tábořského.

Úlohy pro samostatnou práci.

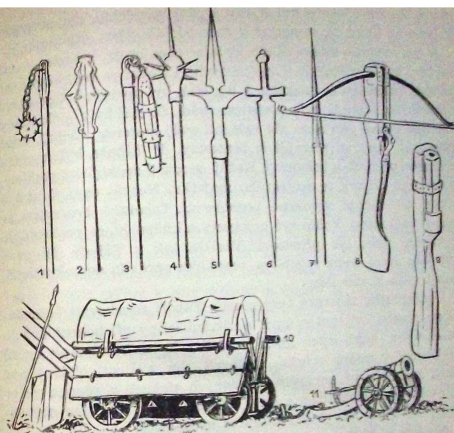
A. B. 1. Jak působila zpráva o upálení mistra Jana Husa na český národ? — 2. Jak se projevovolo rozhořčení v městech a na venkově? — 3. Kde se scházeli husité na venkově? — 4. Co činili v městech? — 5. Kdo se měl státi králem v Čechách po smrti Václava IV.? — 6. Proč odmítal český lid Zikmunda? — 7. Co učinil tedy Zikmund na jaře r. 1420?

C. Vyprávěj o husitské bouři u novoměstské radnice a jejích následcích!

2. Tábořské bratrstvo.

V jižních Čechách nad řekou Lužnicí vyrostlo po smrti mistra Jana Husa město *Tábor*. Vystavěli si je tam jihočeští husité, aby v něm měli pevnou záštitu proti nepřátelům kalicha.

126

36. Husitské zbraně. 1. Kropáč. 2. Palcát. 3. Cep. 4. Palice. 5. Sudlice. 6. Meč. 7. Kopí. 8. Samostřil. 9. Ručnice. 10. Husitský vůz. 11. Houfnice.

Jen málo měst v Čechách bylo tenkrát husitskými. Ve většině měst měli správu v rukou konšelé Němci, kteří stáli na straně krále proti vzrůstajícímu se husitství. Toliko obě města pražská (Staré a Nové) a pak několik měst venkovských (Louny, Slaný, Zatec, Hradec Králové, Písek, Klatovy, Horažďovice, Domažlice) stálo věrně za pravdou Husovou. Také skoro všechna vyšší šlechta, zámožná a mocná a převážná část duchovenstva, zvláště vyššího, byli nesmiřitelnými odpůrci husitů. Jádrem husitského hnutí byl prostý venkovský lid, zvláště sedláci, ale i dělnictvo a řemeslnictvo z měst a vesnické kněžstvo. Venkovský lid, citě útlak poddanství šlechty a zámožnému duchovenstvu nejtěžší ze všech

127

Příloha 18. Ukázka z 2. dílu Pracovní učebnice dějepisu

Štorch E., Čondl, K. *Pracovní učebnice dějepisu, II. Díl*, 1935. s. 126-127.

Úlohy pro samostatnou práci.

A 1. Kterých hodností vladařských dosáhl Karel? — 2. Kdy byl korunován na českého krále? — 3. Které stavby dal provádět Karel za své vlády? — 4. Kterí stavitelé je stavěli? — 5. V jakém slohu se tenkrát stavělo? — 6. Jakými oblouky se vyznačovaly gotické stavby? — 7. Proč založil Karel v Praze universitu? (Letopočet pamatuj!) — 8. Která universita mu byla vzorem? — 9. Kterou novou část Prahy Karel založil? — 10. Kdy bylo zřízeno arcibiskupství v Praze? — 11. Kdo byl prvním arcibiskupem?

B 1. Jak získal Karel hodnosti krále v Německu? — 2. Kdy a kde byl korunován na císaře římského? — 3. Prohlédni si obrázky gotických staveb a všimni si zejména štíhlosti věží, oblouků dveří a oken, výzdob oken a sloupů! O výsledcích svého pozorování si zapiš stručné poznámky! — 4. Nakresli gotický oblouk, gotické dveře nebo okno! — 5. Jaká byla úroveň vzdělání obyvatelstva v době Karlově? — 6. Které pověry vládly v lékařství a soudnictví? — 7. Co tvořili posluchači i učitelé na universitě? — 8. Jak se hlasovalo na universitě?

C 1. Vyliči korunovační slavnosti v Praze a v Římě!

2. Vyprávěj o Karlštejnu!

3. Prostuduj plán Prahy doby Karlovy a vyliči ústně, jak se stala Praha velkoměstem!

Příloha 19. Ukázka úloh pro samostatnou práci z 2. dílu *Pracovní učebnice dějepisu*

Příloha 20. Časová přímka

děšství uhorové, papež, biskup, farář, laik, opat, abatyše, Božetěch, pergamen, iniciálky, drobnomalby, Kosmas, školy, právo mile, právo trži, právo skladné?

Doplňte náčrtky č. ... a ...!

Vypracujte referát o starostech jednotlivých vrstev společenských ve středověku, vypravujíc, jako byste žili v té době!

Jak byste byli spokojeni se středověkým pohodlím?

Co byste ve středověké společnosti zlepšili?

Co můžeme i v nynější době ze středověkého života přijati?

Úkol 14.

„Já sloužím!“ — Lucemburkové.

V mé učebnici je o tomto oddíle dějin pojednáno na str.

Pracován ode dne do dne

Zkontrolujte si, zda postupujete podle postupu práce, jak je na str. 16. určen!

Uvědomte si, co vám dělá největší potíže a hledejte způsob, jak tyto potíže odstraniti!

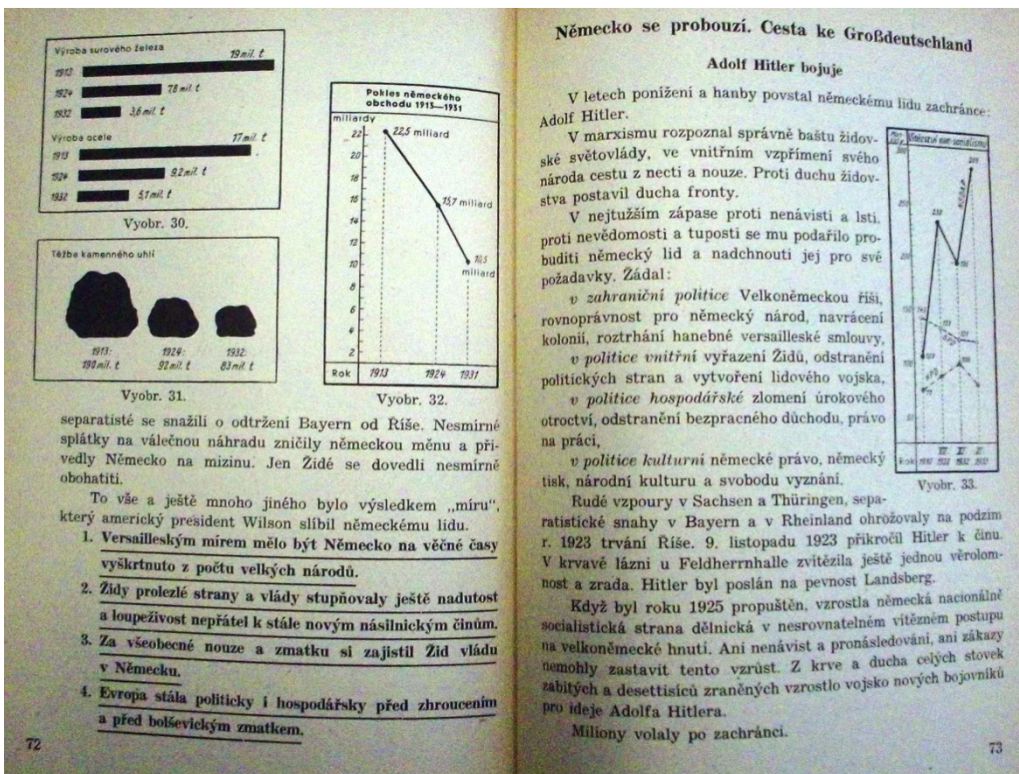
Ujasněte si pojmy:

Přemyslovci, Lucemburkové, Jan Lucemburský, Karel IV., arcibiskupství, Lužice, Braniborsko, Chebsko, zastaviti statek, sloh gotický, university, fakulty, mistr, rektor, Václav IV., Zlatá bula, prehlivý.

Odpovězte na základě učebnice, slovníčku a doplňovací četby otázky a doplňte náčrtky!

1. Který Habsburk nastoupil nakrátko na trůn český po vymření Přemyslovců?
2. Kdo vystřídal habsburského panovníka?
3. Koho si volají čeští stavové proti Korutancům?
4. Pochodili Češi dobře?
5. Jak se měla rodina Janova?
6. Kdo se ujal konečně řádné správy země za nepřítomného krále?
7. Jak se církevně osamostatnila říše česká?
8. Kde skončil Jan Lucemburský svůj život?
9. Čím se stal králevic Karel ještě za živobytí otcova?
10. Jak řídil Karel IV. svůj stát?
11. Jak zabezpečil práva koruny české?
12. Kterak zařídil vysoké učení pražské?

Příloha 21. Ukázka z dějepisného pracovního sešitu

Příloha 22. Ukázka z učebnice *Stručné dějiny Říše*

Příloha 23. Soupis hodinových dotací dějepisu na základních a středních školách

Soupis hodinových dotací dějepisu na základních a středních školách

A) Základní školy = obecné a měšťanské školy

Obecná škola-osmitřídni v r. 1915

ročník	1. - 5.	6.	7.	8.
chlapecká škola počet hodin týdně	0	2	2	2
dívčí škola počet hodin týdně	0	1 ½	1 ½	1 ½

Měšťanská škola v r. 1939

ročník	1. - 5.	6.	7.	8.
počet hodin týdně	0	3*	3*	3*

*dějepis se vyučoval dohromady se zeměpisem

B) Gymnázium

Gymnázium v r. 1902

ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
počet hodin týdně	3*	2**	3*	2**	3**	4**	3**	3** *

* dějepis se vyučoval dohromady se zeměpisem

** dějepis se vyučoval odděleně od zeměpisu

***dějepis se ve 2. pol. vyučoval 1 hod/týdně, zbylé 2 hodiny se vyučoval zeměpis

Gymnázium v r. 1919

ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
počet hodin týdně	0	2	2	2	4	3	3	4*

* dějepis spojen se zeměpisem

Gymnázium v r.1933/1934

ročník	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
počet hodin týdně	3*	2	2	2	2	3	3	3**

*dějepis se učil dohromady se zeměpisem a oba předměty byly klasifikovány společnou známkou. 2 hodiny se měly věnovat zeměpisu, 1 hodina dějepisu

** dějepis byl spojen se zeměpisem ČSR a občanskou naukou